

סב-תב

דפי זכרון לפסוקי
מלכויות זכרונות ושופרות
ישיבת חכמת שלמה

אלול תשע"ז

**להארות והערות
אהרון יהודה רוט
053-3192787**

**עיצוב ועימוד
מרים רוט
052-7181528**

ימי הרחמים והסליחות תשע"ה

כתוב בגמרא מסכת קידושין (דף ל' ע"ב) ת"ר ושמתם – סם תם. [שלם, שאינו חסר שום הצלה] נמשלה תורה כסם חיים. משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה, והניח לו רטיה על מכתו, ואמר לו: בני, כל זמן שהרטיה הזו על מכתך, אכול מה שהנאתך [כל מה שדעתך נוחה הימנו, ואפילו דבש וכל מיני מתיקה שקשים למכה] ושתה מה שהנאתך, ורחץ בין בחמין בין בצונן, ואין אתה מתיירא. ואם אתה מעבירה, הרי היא מעלה נומי. כך הקב"ה אמר להם לישראל. בני, בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין. ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו, שנאמר הלא אם תטיב (לקח טוב), שאת [תתנשא על יצרך]. ואם אין אתם עוסקים בתורה, אתם נמסרים בידו. שנאמר לפתח חטאת רובץ. ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו [של יצר הרע באדם להחטיאו] כך, שנאמר "ואליך תשוקתו". ואם אתה רוצה [עסוק בתורה ואתה מושל בו], אתה מושל בו, שנאמר "ואתה תמשול בו".

רבותינו למדו אותנו, שעסק התורה באופן כללי הוא סם חיים כנגד יצר הרע, אבל עסק התורה באותו הענין שיש קושי לקיים אותו, מציל באופן מיוחד מאותו קושי.

המסילת ישרים בהקדמתו, מעורר אותנו על התופעה המדהימה שיש דברים רבים שרוב בני האדם יודעים אותם, ואינם מסתפקים באמיתותם כלל, אלא שכפי רוב פרסומם, וכנגד מה שאמיתותם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי והשכחה רבה. ומבאר שחבר את חבורו כדי להזכיר להם – לגרום להם להתיחס, לדברים האלה.

מזעזע באופן מיוחד, לראות את עצמנו לפני הימים הנוראים, יודעים את מעלת הימים הגורליים הללו, ובכל זאת מתעלמים מכל ידיעותינו, ומתנהגים כהרגלנו מימים ימימה.

מדברי המסילת ישרים נראה שהפרסום הוא סיבה להתעלם ולשכוח. ולכן כתב "כפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמיתותם גלויה לכל כך ההעלם מהם מצוי". דהיינו שהאמת הגלויה היא סיבה לזכור את הענין. ועל זה כתב "כנגד" מה שאמיתותם, אבל על הפרסום כתב "כפי רוב פרסומם", דהיינו שמובן בסברא שמתעלמים מדברים מפורסמים.

ובכל זאת באר שכתב את ספרו לא בשביל ללמד את אשר לא ידענו, אלא בשביל החזרה וההתמדה. ולפי תחילת דבריו יש לתמוה, מה תועיל לנו תוספת פרסום?

נראה מדבריו שפרסום דברים לא ברורים, בלי ללמוד אותם ולעיין בהם, אינו גורם להתייחס לדברים באופן רציני, ואדרבא מביא להרגשה של קשיא עתיקתא. אבל אחרי שמעינים והדברים מסודרים, החזרה וההתמדה מביאים לזכרון הדברים – להתייחסות אליהם ולהעמקה בהם, ויועילו לנהל את חיינו בהתאם לכך.

והנה זכינו בימי אלול לעסוק קצת בביאור פסוקי מלכויות וזכרונות ושופרות. הדברים נאמרו אחרי סדר שלישי בישיבה ולא היה אפשר להאריך כל הצורך. אולי תהיה תועלת בעריכת הדברים בכתב [בינתיים פסוקי מלכויות] כדי שבזמן הקצר שנותר לנו יהיה אפשר למי שיראה בכך צורך לחזור, להוסיף לעיין, ולשמוע דברים נוספים ולצרף לענין.

חסד גדול יעשה עמי מי שישתף אותי במה שהתחדש לו. או שיעמידני על הטעון תיקון. יעזור הי"ת שתהיה ברכה בלימודנו, ונזכה להזכר בכל הדברים הטובים שאנחנו יודעים, לנהוג ביום הזכרון, יום ראש השנה, כמצוות רצונו, ולהיות נזכרים לפניו לחיים ולשלום. ירחם עלינו אבינו שבשמים להכתב ולהחתם לחיים בספרם של צדיקים, ויחדש עלינו שנה טובה ומבורכת.

בהזדמנות זו נוסיף תפילה וברכה לישיבתנו הקדושה - ישיבת חכמת שלמה, לכל תלמידיה ורבניה, ולכל העוסקים בה. ובמיוחד לרבינו הדגול והאהוב, ראש הישיבה, הגאון רבי בנימין בירנבוים שליט"א ולכל בני משפחתו. יזכהו הי"ת להמשיך לעמוד על משמרתו שנים רבות, לגדלנו לחכמנו ולחזק את הישיבה ברוב בריאות כח הצלחה ואושר.

בשבח והודיה להי"ת, מוגשת לבני הישיבה הי"ו, כעת - אלול תשע"ז, הוצאה נוספת שכוללות גם הערות וביאורים בברכות זכרונות ושופרות.

ובתפילה ותחנונים שלא יצא מכשול מתח"י, ושנזכה לעשות רצונו באמת.

אהרן יהודה רוט

מלכויות זכרונות ושופרות

מעלתן של הברכות הללו

כתוב בגמרא (ר"ה ט"ז.), תניא אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא. מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח, מפני שהפסח זמן תבואה הוא [פירש רש"י זמן שהתבואה נידונה בו], אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת, מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא. אמר הקב"ה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן. ומפני מה אמרה תורה נסכו לפני מים בחג, אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. ואמרו לפני בראש השנה מלכויות זכרונות ושופרות. מלכויות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה. ובמה – בשופר.

מבואר בדברי רבי עקיבא, שכמו שהעומר הוא עצת הי"ת כדי שנזכה לפניו בדין על התבואה בפסח, ושתי הלחם היא עצת הי"ת כדי שנזכה לפניו בדין על הפירות בחג השבועות, וניסוך המים היא עצת הי"ת כדי שנזכה לפניו בדין על המים בסוכות, כן עצת הי"ת היא, שנאמר לפניו מלכויות זכרונות ושופרות כדי לזכות בדין של ראש השנה, שבו כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון.

על זה מתאים לומר ותתן לנו ה' אלקינו "באהבה" את יום הזכרון הזה. שלמד אותנו הי"ת שיש יום דין כל שנה ושנה, ושהוא בראש השנה, ומה לעשות כדי למצא חן בעיניו שידון אותנו ברחמים.

מהדמיון לעומר, שתי הלחם, וניסוך המים, שהן מצוות מהתורה, היה נראה שגם מלכויות זכרונות ושופרות הן מהתורה. וכן אפשר היה לחשוב על פי דברי הגמרא (ל"ב:), אמר לו רבי עקיבא, אם אינו תוקע למלכויות למה הוא מזכיר. ושאלה הגמרא, למה הוא מזכיר, "רחמנא אמר אידכר". נראה מזה שמצווה מהתורה להזכיר. אבל בדף ל"ד מבואר שהברכות הללו הן מדרבנן. וכך כתוב שם, מצווה בתוקעין יותר מן המברכים. כיצד, שתי עיירות באחת תוקעין, ובאחת מברכין [מלכויות זכרונות ושופרות] הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכים. פשיטא "הא דאורייתא הא דרבנן" – תקיעת שופר היא מצוה מהתורה, ואילו ברכות שבמוסף מלכויות זכרונות ושופרות הן מדרבנן. לא צריכא דאף על גב דהא [ברכות מלכויות זכרונות ושופרות] ודאי, והא [התקיעות] ספק. [ולמדה אותנו הברייתא שספק דאורייתא עדיף מודאי דרבנן]. מבואר שם שהברכות הן דרבנן.

וביאר הריטב"א שהברכות הללו הן דרבנן שיש לו אסמכתא מהתורה, [כמו שכתוב בסוגיא בדף ל"ב]. ומה שיש לו אסמכתא, פירושו שיש גילוי מהתורה שראוי לרבנן לתקן דבר זה.

ולכן הברכות הן בכלל אמר הקב"ה "אמרו לפני".

[בספר יום תרועה למהר"ם חביב, כתב שהברכות האלה גם הן מהתורה כמו ששמע מלשון הגמרא, ובכל זאת תקיעת שופר קודמת להן כי הן אינם מפורשות בתורה. וכמו שקדושי כסף נקראים בלשון הרמב"ם "דברי סופרים". בהערות הגרי"ש אלישיב זצ"ל, לדף ל"ב עמוד רל"א, הביא דברי הרמב"ן בספר המצוות, שגם על דרבנן שייך לשון כמו "נאמרו למשה מסיני", כמו שרואים בשמעתין "רחמנא אמר אידכר" אע"פ שהברכות הן דרבנן כמו שכתוב בדף ל"ד ע"ב. ומבואר מזה שהרמב"ן סבר כריטב"א שהברכות הן דרבנן. ותוספות יום הכיפורים באר את שיטת הרמב"ם, שסובר שבאמת הברכות הללו הן מהתורה רק אינם מפורשות.

ומזה יצא, שהקדימה של דבר המפורש, היא גם כשהוא ספק, והדבר שאינו מפורש הוא ודאי. כמבואר שם. ועדין כל זה צריך תלמוד]

יש לשים לב שרבי עקיבא אמר, אמרו לפני מלכויות "כדי שתמליכוני עליכם". ומשמע שזה דומה ל"כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה". ול"כדי שאברך לכם תבואה שבשדות, ופירות, וגשמי שנה". משמע שלהמליך את הקב"ה, אין זה דבר שבא כל כך בקלות, וצריך זכות מיוחדת להצליח בעבודה זו. על ידי שאומרים לפני ה"ת בראש השנה ברכת מלכויות, אפשר לזכות למעלה הגדולה של "תמליכוני עליכם".

תקיעה על סדר הברכות גם לצבור המקשיב

מבואר במשנה שתוקעים בזמן אמירת מלכויות וזכרונות ושופרות. כל זה כלול במה שאמר הקב"ה אמרו לפני... ובמה בשופר.

אמנם ברכות ותקיעות אינם מעכבים זה את זה, ואם אין לו שופר יאמר, בכל זאת, מלכויות וזכרונות ושופרות, אבל עיקר המעלה שלהן היא עם תקיעות.

אצלנו [נוסח אשכנז] נהוג שתוקעים רק בחזרת הש"ץ. כל הצבור שותפים לברכות שהש"ץ אומר, והתקיעות נחשבות גם להם על סדר הברכות.

דעת החזון איש, שגם אם לא שמע את כל הברכות של תפילת מוסף [כגון שהאריך בתפילת לחש] נחשב שותף לברכות ששמע.

והנה עלול לקרות, שבתפילת מוסף בלחש, השתדלנו להתאמץ בברכות כפי יכולתנו. ואחר כך התרגשנו בפיוטים שבתחילת חזרת הש"ץ, ובנתנה תוקף קדושת היום. ושרנו אוחילה לא-ל בהתרגשות, ובקשנו ממנו מענה לשון יחד עם הש"ץ. ואז כשהש"ץ מגיע לברכות שבהם הציבור צריך להיות קשוב, שומע כעונה, כבר עייפים [אחרי שכבר עוסקים בתפילה משחרית ואחרי ההתרגשות הגדולה בתקיעות דמיושב] ומרגישים צורך לנוח עד שיגיעו התקיעות בסוף הברכה.

אכן באמת הקטע של אמירת הפסוקים על ידי הש"ץ הוא השיא של כל ההכנות. זה הזמן שראוי שיפתחו בו כל מאגרי החירום של הכוחות השמורים למצבים מיוחדים, כדי שנוכל לעמוד על נפשנו, ולהתאמץ להתרכז להקשיב לדברי הש"ץ ולהתכוון יחד אתו.

והנה כשמכנינים את הברכות והפסוקים מוצאים לפעמים כמה פירושים והרגשות. ויש לזכור

שאנחנו עוסקים בברכות אלו בראש השנה ארבע פעמים. פעמים ביום הראשון- בלחש ובחזרת הש"ץ, ופעמים ביום השני. יש מקום להוסיף ולהתעלות מפעם לפעם. או להתרגש יותר ממה שכבר אמרנו, או לעבור לפירוש אחר וכוונה נוספת לפי הענין.

מבנה הברכות

בגמרא מבואר, שבכל אחת מהברכות הללו, מזכירים פסוקים ששייכים לענין שלה. בתחילה מזכירים שלשה פסוקים מהתורה. אחר כך שלשה פסוקים מכתובים [תהילים], שלשה פסוקים מנביאים, ושוב חותמים בפסוק אחד מהתורה. ס"ה עשרה פסוקים ומבואר בגמרא כנגד מה הם.

בכל אחת משלשת הברכות יש פתיחה על הענין שלה. אחר כך מביאים לזה ראיה, "ככתוב בתורתך". ומוסיפים, "ובדברי קדשך כתוב לאמר", ומביאים פסוקים מתהילים. ועוד מוסיפים, "ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמור", ומביאים פסוקים מהנביאים. אחר כך באה בקשה נוספת ובסיום שלה מזכירים שוב פסוק מהתורה וחותמים בענין הכרכה.

רוב הפירושים וההתעוררויות שכתובים בסידורים, במחזורים ובמאמרים, הם על הפתיחות והחתימות. יש הרבה מאוד מה ללמוד על כך. אבל עכשיו ננסה ללמוד מעט את הפסוקים עצמם.

עיין רוח יעקב על ימים נוראים לאאמור"ר זצללה"ה שיעור ו' [עמוד ל"ו] שהעיר, לכאורה היה צריך לקרא לברכת מלכויות – "מלכות", לברכת זכרונות – "זכרון", ולברכת שופרות – "שופר". ופירש שהברכות נקראות על שם פסוקי המלכויות והזכרונות והשופרות, ולכן נקראות הברכות האלה בלשון רבים.

עיין עוד בהערות הגרי"ש אלישיב זצ"ל על המשנה בדף ל"ג, מי שברך ואחר כך נתמנה לו שופר, תוקע ומריע ותוקע. צריך ביאור מאי קא משמע לן בזה. והביא את דברי הטורי אבן והשפת אמת, שבארו כל אחד לפי דרכו מה החידוש של המשנה. ואחר כך כתב הגרי"ש אלישיב זצ"ל, עוד דרך יש לומר בזה, דסלקא דעתך אמינא דעל כל פנים יהיה צריך לחזור ולומר את הפסוקים של מלכויות של זכרונות ושל שופרות [בלי הברכות] כדי שיתקע על סדר הפסוקים. קא משמע לן דלא תקנו אלא כשזה בתוך מטבע הברכות. והוצרך התנא להזכיר דתוקע שלש פעמים דהיינו בזה אחר זה, [בלי הפסוקים].

הוסיף מרן זצ"ל, ובאמת. לפי מה דנקט ה"יום תרועה" [עיין מה שדן בדבריו בעמוד רל"א] דסדר מלכויות זרונות ושופרות הוו מהתורה, אם כן קשה, מדוע באמת לא יחזור ויאמר הפסוקים כדי שיתקע על סדר הפסוקים. אלא אם נאמר דגם לדברי ה"יום תרועה" דהזכרת [פסוקי] מלכויות זכרונות ושופרות, היא מהתורה, מכל מקום מה שצריך לתקוע על סדר מלכויות זכרונות ושופרות, אינו אלא מדרבנן, והם לא תקנו אלא על סדר מטבע של ברכות. עיין שם. נראה מדבריו שעיקר החיוב הוא אמירת הפסוקים.

[ומדברי החזון איש סימן קל"ז נראה שהמשנה חידשה שגם כשתוקע אחרי הברכות זה נחשב עדין תוקע על הברכות. אבל אין זה שייך להבנת עיקר החיוב]

מבואר בגמרא דף ל"ה שמי שאינו יודע את כל הפסוקים אומר "ובתורתך כתוב לאמור". ולפי

הרבה פוסקים הכוונה לפסוקי מלכויות זכרונות ושופרות. וכן פסק הרמ"א בסימן תקצ"א ד'. ועיין משנה ברורה ס"ק י"א בשם מגן אברהם דדוקא בדיעבד יוצא בזה, אבל לכתחילה יש להזהר לומר את כל הפסוקים. ועוד כתב שצריך לומר, ככתוב בתורתך וכן כתוב בדברי קדשך, וכן נאמר על ידי עבדיך הנביאים.

שמעתי הערה נפלאה בענין זה מהר' שלמה ברוודה זצ"ל [כעת חפשי קצת בספרו "ימי רצון" ולא מצאתי] שקבלת עול מלכות שלימה, אינה רק כשמצייתים למה שמצווה אותנו המלך, ולא רק כשעושים כך ברצון ובשמחה מפני שמבינים בשכלנו שכך הגון וראוי. אלא כשכל שאיפתנו בנויה על מה שהתגלה לנו מרצון מלכנו. מה שהמלך מחשיב טוב, את זה אנחנו רוצים. ומה שהמלך מחשיב רע, מזה בורחים.

וכשאנחנו מבקשים בראש השנה על גלוי מלכותו בעולם, אנחנו מנמקים שאנחנו מבקשים זאת, לא רק מפני שאנחנו מבינים ורוצים שכך יהיה, אלא מפני שכך כתוב בתורתך, ובדברי קדשך ועל ידי עבדיך הנביאים. ואחרי שזה רצונך המפורש בכל האופנים אנחנו מתחננים שזה יתקיים.

ולכן יתכן לומר שגם אם אינו יודע את הפסוק עצמו, אם הוא יודע שמבקש משום כך, מועיל לעצם הענין.

ביאורי הפסוקים

אמר הקב"ה אמרו לפני, היינו שתאמרו זאת בהרגשה שאתם עומדים לפני, וכך תגיעו למעלות הגדולות שהבטיח. אם כן יש לעיין קצת בפירוש דברי הפסוקים שתקנו לנו רבותינו.

והנה, התורה הקדשה ארוכה מיני ארץ ורחבה מיני ים, ולעמקה אין חקר. כך הוא בכל פסוק ובכל תיבה, ואפילו בקוצו של יוד. ואף על פי כן כשנותנים את הלב לעיין ומגיעים רק לקצת תוספת הבנה, הלב מתעורר כל אחד לפי ערכו. וכדרך שאמרו חז"ל, אמר הקב"ה בראתי יצר הרע, בראתי לו תורה תבלין. בכל עניין שיש קושי לקיים, עסק התורה שבאותו עניין הוא התרופה וההצלה מהקושי הזה. וכך כשרוצים לכוון את מחשבתנו, כשעומדים בתפילה לפני ה"ת, ונתקלים בקושי, התרופה היא העסק בתיבותיה של התפילה והפסוקים שבה.

על כן ננסה לעיין קצת לפי כוחנו. ומי שיזכה להוסיף עוד, כעת או בעוד שנים, יזכה להיות יותר ויותר לרצון, לפני אבינו שבשמים.

מלכויות

עלינו לשבח

להלכה פוסקים כרבי עקיבא, שאומרים קדושת היום ומלכויות בברכה אחת. ולכן בתפילת לחש מתחילים אתה בחרתנו... ותתן לנו... באהבה את יום הזכרון הזה... ומפני חטאינו... ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו... ובחדש השביעי... לריח ניחוח אשה לה'. בזה הסתיים החלק של קדושת היום. ואז מתחילים "עלינו לשבח" שזו ההתחלה של מלכויות. מתיישב על הדעת שההכרזה על הזכות שיש לנו להיות כורעים ומשתחווים ומודים לפני מלך מלכי המלכים... היא התחלה של הבקשה לגילוי מלכותו בעולם. על כן נקווה לך.

אכן יש לשים לב, בחזרת הש"ץ אומר הש"ץ גם כן עד "...אשה לה'", ואחר כך אומר עלינו והוא כורע והקהל כורעים עמו. והוא מסיים ועל הארץ מתחת אין עוד.

ואחר כך מתחיל הש"ץ בבקשה, שהי"ת יהיה עם פיות שלוחי הציבור של כל ישראל. יש מחזורים שכתבו לפני תחינה זו כותרת: תחינה לש"ץ קודם מלכויות וזכרונות ושופרות. יש להתפלא הרי כבר נמצאים בתוך הברכה. וכבר הביאו פסוק אחד, ככתוב בתורתו (דברים ד' ל"ט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה'... ועל הארץ מתחת אין עוד. ובגמרא (דף ל"ב:) כתוב שלפי רבי יוסי זה פסוק של מלכות ויכולים לצאת בו ידי חובה כאחד מעשרת פסוקי מלכויות. ומעיקר הדין הלכה כר' יוסי [רק כשאפשר עושים מה שטוב גם לר' יהודה] כמבואר ברא"ש.

ביום כיפורים אין אנו אומרים ברכת מלכויות, ובכל זאת אחרי קרבנות היום אומרים עלינו לשבח וכורעים.

ועיין בטור תקצ"א ובנושאי כלים בדבר אמירת עלינו לשבח ליחיד. ועיין שם בב"ח אפשרות שעלינו לשבח הוא שבח על אמירת שלשת הברכות. וברכת מלכויות מתחילה מעל כן נקווה לך. אולם למסקנתו נראה שנקט לעיקר שזו כבר התחלת ברכת מלכויות.

אולי נפקא מינא מכל זה, האם לצרף את הפסוק "וידעת היום..." לעשרת פסוקי מלכויות כשזה נחוץ למי שקרתה לו תקלה וחסרים לו פסוקים, ועיין.

בפרשת ויקהל תשע"ו הראה לי בני הרב אלימלך שליט"א ברש"ש על מדרש רבה מ"ח ד', שמשה היה מלך שנאמר ויהי בישורון מלך. כתב על זה הרש"ש ס"ק ה'- וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה לשבועות פרק ב' וזה לשונו וכבר ידעת שמשה מלך היה ועליו נאמר ויהי בישורון מלך. וקשה לי [לרש"ש] מהא דאמרינן בראש השנה (ל"ב:) אלא מלכויות תלת הוא דהוויין... ויהי בישורון מלך, הרי דעל כרחך דמלך קאי אקב"ה... ונראה לי דהך דהכא פליג. ונראה לי דלכן הוסיפו מתקני התפילה לבד ג' מלכויות אלו שהוזכרו בגמרא שם ולבד פסוק שמע ישראל... עוד פסוק וידעת היום וגו' דלר' יוסי לקמן בגמרא דהלכה כוותיה הווא מלכות, כדי לצאת אף לדעת המדרש דכאן.

[כתוב בספר סדר היום שיהושע תקן את השבח הגדול של "עלינו לשבח" כשכבש את יריחו ובו הפיל שבעה חומות שהיו ליריחו והוא מסוגל לכל דבר ועניין, מצרה וצוקה שלא תבא ולא תהיה. על כן נקווה לך ה' אלקינו הוא מענין מלכויות... רמוז בתחילת תיבותיו עכ"ן על כן נקווה. ואפשר שהוא כשהצדיק עליו את הדין וידע שחטא, ואמר בתפילתו שמהרה יעביר גלולים מן הארץ להפנות אליך כל רשעי ארץ. והענין הוא שיסיר לב האבן מבשרנו אשר הוא מתענו ומכשילנו מעבודת הא-ל יתברך וכו'. עיין שם.

אולי אפשר להתעורר מזה שגם מי שיודע בנפשו שיש עליו טענות קשות מתאים לו להתחנן בברכת מלכויות לתקן עולם במלכות ש'.

על כן נקווה לך ... לראות מהרה ... וכל בני בשר יקראו בשמך ... ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד כי המלכות שלך היא לעולמי עד תמלוך בכבוד.

פסוק ראשון של מלכויות מהתורה

ה' ימלוך לעולם ועד

(שמות טו, יח)

הפסוק הזה נאמר בתורה בסוף שירת הים. זה היה המעמד שבו הגיעה יציאת מצרים לשלמותה. הקב"ה הראה את אותותיו ואת מופתיו במצרים, וראו בניו וכל העולם שהוא יתברך שליט בעליונים ובתחתונים. פרעה העקש נכנע, וקבל עליו לקיים מה שהי"ת צוה אותו, ושלח את ישראל. וכעת כבר לא נשאר גם שום איום של צבאו ומרכבותיו על ישראל, ואין להם לחשוש שמא ירדוף אחריהם, כי כולם טבעו בים ויושע ה' את ישראל מיד מצרים. גם השר של מצרים לא הועיל כלום במה שקטרג, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, כי הי"ת הוא השליט בעולמו בשמים ובארץ.

בנוסף לכך נפל פחד הי"ת על כל העמים שמסביב. שמעו עמים ירגזו, חיל אחז יושבי פלשת על מה שעשו לבני אפרים, שונאי ישראל אדום ומואב חיל ורעד אחז אותם על טובתם של ישראל, ויושבי כנען כבר הבינו מה צפוי להם ונמוגו. רחב הזונה ספרה אחר כך למרגלים שלא קמה רוח באיש מפני ישראל.

יש להוסיף שבים סוף הגיעו למדרגה של "זה א-לי ואנוהו", ראתה שם שפחה מה שלא ראה הנביא יחזקאל. דהיינו שגם מבחינה רוחנית הקב"ה מנהיג את עם ישראל כרצונו, והגיעו משפל של מ"ט שערי טומאה למעלה גדולה זו. וגם זה חלק מגלוי מלכותו. כמבואר כאן בכמה פסוקים, שזה שעם ישראל מקבלים מלכות הי"ת הוא גלוי מלכותו בעולמו.

כבר נעשה גלוי וידוע שעם ישראל בדרך לארץ ישראל, ויבנה שם מקדש בהר נחלת ה'.

על ידי הניסים והנפלאות, הראה הקב"ה את עקרי האמונה, שהוא בורא ומנהיג משלם שכר טוב ליראיו ומעניש את אויביו. מקיים הבטחתו שאמר לאברהם אבינו ארבע מאות שנה קדם לזה. ומולך על כל העולם.

וכתב הרמב"ן על הפסוק הזה, ה' ימלוך לעולם ועד. יאמר, כי הראה עתה כי הוא מלך ושלטון

על הכל, שהושיע את עבדיו ואבד את מורדיו. כן יהי רצון מלפניו לעשות בכל הדורות לעולם. לא יגרע מצדיק את עיניו, ולא יעלימהו מן הרשעים המרעים.... ואונקלוס נתיירא ממנו [מהפירוש הזה] בעבור שהמלכות לאלקים היא לעולמי עד. לפיכך עשהו לשון הווה [וכך תרגם] ה' מלכותיה קאים לעולם ולעולמי עלמיהא.

דהיינו שלפירוש אונקלוס התגלה ביציאת מצרים שהי"ת מסבב סיבובים לעשות בכל בריותיו כרצונו. וכך הוא לעולם ועד. ומיציאת מצרים נדע איך הי"ת מנהיג את העולם תמיד.

בשירת הים שבפסוקי דזמרה שאומרים בכל בקר מוסיפים את תרגום אונקלוס. לפי דברי אונקלוס מובן כאן היטב שמבקשים מהי"ת שיגלה מלכותו בעולמו, כמו שכן האמת שהראה לנו ביציאת מצרים שהוא מולך בעולמו, כמבואר בתורה בפסוק הזה.

ולדברי הרמב"ן יש לומר שאולי רואים מהפסוק הזה היטב, שנכון ואהוב לפניו שנבקש על כך, ולכן אנו מזכירים פסוק זה כשבאים לבקש על גילוי כבודו בעולמו.

בברכות ק"ש של ערבית אומרים אחרי פסוק זה, "ונאמר כי פדה ה' וכו' " פסוק זה נאמר בספר ירמיה הפטרת יום ב' דר"ה, ומדבר על הגאולה [או של בית ראשון או לעתיד לבא]. ויש לעיין איך הוא קשור לפסוק "ה' ימלוך" שמדבר על יציאת מצרים, ואולי בא להראות שבאמת מלכות הי"ת ממשיכה להראות על עם ישראל.

ובבקר אומרים אחר הפסוק "ה' ימלוך לעולם ועד", "צור ישראל..." מתפללים שנראה את מלכותו בעולמו.

פסוק שני של מלכויות מהתורה

לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל, ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו
(במדבר בלק כ"ג כ"א)

כתב הרמב"ן, הדבר שלא יהיה ולא יבא כי שקר הוא יקרא "און, ועמל" בעבור שלא יגיע לאדם ממנו רק העמל. [ופירוש הפסוק לפי זה] לא הביט אדם ביעקב, ולא ראה איש בישראל און ודבר כזב. אין בטחונם שקר ואין תוחלתם נכזבת. אבל כל ברכותיהם ובטחונם יתקיימו לעולם... ואמר הטעם, כי ה' אלקיו עמו אשר לא יכזב ולא ינחם. ותרועת מלך גבור בו אשר לא ינוצח לעולם.

לפי זה, הפסוק השני מלמד לראות את מלכות הי"ת על ידי שממשיך להנהיג את עם ישראל גם אחרי יציאת מצרים בהנהגה חזקה ואמתית. [כנראה כולל את הכלל ואת הפרט לסוגיו יעקב, ישראל].

לא פירש הרמב"ן את הלשון "תרועת מלך". ואולי הכוונה כמו לפי הפירוש הקודם בפרשה ההיא שכתב שם, כי יריע אף יצריח על אויביו יתגבר. ובתרגום "יונתן" כתב, ויבבות מלכא משיחא מיבבא בינהון. ויהיה הפירוש, שהנהגת ה' את עמו, היא גלגולים לתכלית של גלוי כבוד הי"ת על ידי שופר תרועה של מלך המשיח.

אונקלוס תרגם [את תחילת הפסוק פירש אחרת מהרמב"ן כדלהלן] "ושכינת מלכהון ביניהון" פירש רש"י את דבריו, לשון חיבה ורעות כמו (שמואל ב' ט"ו ל"ז) רעה דוד – אוהב דוד. הרמב"ן עצמו בדרשה לראש השנה פרק ד', פירש דברי אונקלוס שישראל יודעים את מידת הדין של הקב"ה, ומקבלין אותה עליהם, והוא דן אותם ברחמים.

מהגר"א (אבני אליהו מאדרת אליהו במדבר מהדורה ד') נראה שבאר דברי אונקלוס על התורה שנתן הקב"ה לעם ישראל וזה לשונו, ותרועת מלך- כתר גומו. כי היא שעשוע של הקב"ה והיא התורה. וזה שכתב תחילה [ה' אלקיו] "עמו". וכאן [כתב] "בו" וכמ"ש [וכמו שאומרים], "וחיי עולם נטע בתוכנו".

[ועל מה שכתב ה' אלקיו עמו כתב הגר"א זה דבקות ה'. ויש להטעים על פי מה שכתב על יוסף הצדיק וירא אדוניו כי ה' עמו, ששם שמים שגור בפיו. ועיין בפירוש פה קדוש על קריאת התורה ליום א' דראש השנה, נדפס במחזור הגר"א, שאבימלך אמר לאברהם "אלקים עמך בכל אשר אתה עושה"- שבכל מה שאתה עושה אתה אומר אלקים יעזרני. דהיינו שזוכר וחושב ומדבר על ה' בכל זמן ומצב]

מתחילת דברי אונקלוס, רש"י, ומהגר"א רואים כוון אחר של גילוי מלכותו בעולם והוא שמראה אהבתו לעם ישראל ולא מדקדק אחריהם. והם נאמנים לעבודתו.

ועל דרך זו אולי אפשר לומר שאנו מתפללים, לפניך ה' אלקינו - שאהבת אותנו ויחדת שמך עלינו, - יכרעו ויפולו, ככתוב בתורתך...לא הביט און.. ותרועת מלך בו.

והנה כתוב בגמרא (ל"ב:) זמרו אלקים זמרו, זמרו למלכנו זמרו, כי מלך כל הארץ אלקים. שמים דברי רבי יוסי, רבי יהודה אומר אחת. פירש רש"י זמרו למלכנו לא קא חשיב רבי יהודה דלאו אמליכתיא אלא על אומה אחת. ובריטב"א עורר עוד נושא. וזה לשונו, בגמרא אמרינן שפסוק שיש בו ב' מלכויות עולה לשנים. כגון מי הוא זה מלך הכבוד. ושמע מינא דכיון דאמר המלכות או הזכרון או השופר אינו צריך לגמור כל הפסוק. עכ"ל עיין שם.

אולי אפשר ללמוד מדבריו שזו המחלוקת בין ר' יהודה ור' יוסי. ר' יהודה סובר שמה שכתוב בפסוק אחד נחשב מלכות אחת גם אם נזכר שם לשון מלכות פעמים, ור' יוסי חשיב כל לשון מלכות למנין. ואם כן אין ללמוד מזה לפי דבריו שמלכות של אומה אחת אינה נחשבת מלכות. וצ"ע. ובל"נ יש לחפש בעוד מפרשים,

והנה בתורה יש רק שלשה פסוקים שבהם נזכרת לשון מלכות על הקב"ה. והנה השתים, ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו. והפסוק, ויהי בישורון מלך... לכאורה הן לשון מלכות על עם ישראל. ובכל זאת נחשבת למנין הפסוקים.

ואולי זה תלוי בפירושים. לפי תרגום יונתן ויבבת מלכא משיחא מיבבא בינהון אולי מתאים לומר שהפסוק מדבר על המצב שיתגלה כבוד מלכות שמים בכל העולם. אך שו"ר שסוף סוף פירש לשון "מלך" על מלך המשיח ולא על ה"ת. וצ"ע.

ולפי הרמב"ן בדרשה בהבנת תרגום אונקלוס מדובר על מידותיו של הקב"ה שזה ענין עולמי. ולפי פירוש הרמב"ן בחומש הנ"ל מדובר על כך שרואים על עם ישראל שהי"ת מולך בכל. וצ"ע.

הפסוק השלישי של מלכויות מהתורה

ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל
(דברים לג' ה')

פסוק זה הוא על מתן תורה. שהקב"ה מולך על בריותיו על ידי שנותן להם תורה ועל ידי זה מנהיג אותם.

[וצ"ע כנ"ל מדוע אין זה נחשב שממליכים אותו רק על אומה אחת. ואולי מפני שלפני כן הקדים וכתב זרח משעיר הופיע מהר פארן דהיינו שבחר את ישראל מכל האומות. ואם כן אין זו מלכות רק על ישראל אלא ישראל הם הנבחרים מכל האומות. ואם זה נחשיב פסוק זה כמלכות רק על עם אחד, יהיה זה כר' יוסי שהלכה כדבריו]

יש להוסיף עוד שכאשר כל העם מקבלים עליהם מלכות בלב שלם, אין להם מקום לויכוחים ומריבות, כי כל אחד מהם מבקש לעשות רצון המלך ועומד על משמרתו ולא שייך שתהיה לו טענה על חברו.

לכן מתאים סיום הפסוק יחד שבטי ישראל לקבלת מלכות שמים, והכוונה למעמד הנהדר שהיה בקבלת התורה כשבאו למדבר סיני ויחן שם ישראל כאיש אחד בלב אחד. עוד בענין הפסוק הזה עיין כד הקמח לרבינו בחיי – ערבה.

פסוק ראשון של מלכויות מכתובים

כי לה' המלוכה ומושל בגויים

(תהילים כ"ב, כ"ח)

כתב עץ יוסף [שבסידור אוצר התפילות] ההפרש שבין מלך למושל- מלך הוא כשהעם ממליכים אותו מרצונם, ומושל הוא בחזקה שלא ברצון העם. וזה שאמר כי לה' המלוכה – עתה בגלות, מקבלים ישראל מלכותו מרצונם. ועל הגויים, מושל בחזקה שלא בטובתם. אך לעתיד לבא יטו כולם שכם אחד לעבדו ויתנו לו כתר מלוכה. [וגם זה כלול במה שכתוב כי לה' המלוכה. דהיינו שראוי להיות כך, וכך יהיה] והיה ה' למלך על כל הארץ, שעל הכל יקרא מלך, כאשר יקבלו כל הארץ עול מלכותו עליהם.

פסוק זה הוא ממזמור כ"ב בתהילים למנצח על אילת השחר, שחז"ל אמרו שאמרה אותו אסתר המלכה. אפשר לומר שרואים את מלכות ה' וממשלתו על הגויים ממה שהמן הרשע ניסה לגזור על היהודים, והקב"ה סיבב שכל מה שהכין על היהודים נהפך עליו.

באבני אליהו הביא מהגר"א גם כן דברים מענין הנס ההוא, כי לה' המלוכה כי הוא מהקם מלכים ומהעבדא מלכים. ומושל בגויים, הכל מאתו יתברך. כי הוא הקים למלך אחשורוש שיהיה מלך, ולושתי שתהיה המלכה, ולהמן שיהיה מושל, והוא העבירם מן העולם, אם כן ממנו יתברך הכל.

מה שהעביר את ושתי ואת המן מפורש במגילה ומה שהעביר את אחשורוש מפורש שמלך עוד שנה אחרי שהתבטלה הגזרה ותקנו את ימי הפורים ואז עבר מן העולם.

פסוק שני של מלכויות מכתובים

ה' מלך גאות לבש, לבש ה' עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט

(תהילים צ"ג, א')

פירוש המילים הוא שכאשר ה' מלך הוא לבש את הגאות, ויחד עם זאת לבש את העוז אשר בו התאזר, והמשורר מתפעל שבכל זאת העולם קיים ואינו מתמוטט.

ביארו דבר זה במלבי"ם [תהילים צ"ג] ואחריו שיח יצחק, ההנהגה הקבועה של הקב"ה בעולם נקראת עוז. כי שם עוז מציין כח עז מתמיד בלתי מתמוטט. וההנהגה הניסית נקראת בשם גאות כי בה יתגאה על חוקי הטבע.

יש כאן מקום להזכיר מה ששמעתי מהגר' שלום שבדרון זצ"ל על הפסוקים שבזמן קריעת ים סוף, כתוב שבני ישראל הלכו בתוך הים ביבשה. ואחרי הנס כתוב שבני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. ובאר על פי משל לצייר שצייר סוס בצורה מוצלחת כל כך, עד שכולם חשבו שזה סוס אמיתי ולא התפעלו ממנו. לקח הצייר מכחול עבה והעביר פס באמצע הסוס וראו הכל שזה רק ציור. מעתה ידעו להתפעל ממנו. כן יש לבאר את לשון הפסוקים. בשעת הנס, בני ישראל הלכו בתוך הים והתפעלו מהנס. מתוך כך הרגישו שכל ההנהגה של הקב"ה בעולם אינה דבר מוכרח מעצמו, אלא תלויה ברצון הי"ת. ומכאן ואילך כשהלכו ביבשה הרגישו אותה התעלות כמו שהולכים בתוך הים. ואכן, אנחנו מברכים כל בוקר ורקע הארץ על המים. וכעין זה יש לומר כאן, שההנהגה של הגאות, מראה לנו שגם ההנהגה הקבועה היא עוזו של הי"ת ולא דבר המובן מאליו.

אכן, יש כאן התעוררות מיוחדת, שיחד עם ההנהגה המיוחדת של הגאות, ממשיך הקב"ה ללבוש את העוז אשר בו התאזר, וחוקי הטבע ממשיכים לפעול בשאר חלקי הבריאה כאילו לא אירע נס. והוא דבר פלאי מאוד כי כל חוקי הטבע קשורים זה בזה ואם הקב"ה מתגבר על הטבע היה צריך להפסיק לפעול. ואין הדבר כך, אלא הכל ממשיך ובתוך זה קורה הנס. משל לסוס שרועה בשדה, וחותרים אותו באמצעו להראות שאין בו הכרח להתקיים, ולמרות שהוא חתוך ומופסק בגבו לכל רחבו הוא ממשיך לאכול וללכת בארבעת רגליו ולהטיל גללים מאחריו כאילו לא קרה דבר. וכן כשיהושע העמיד את החמה... וזה שאומר המשורר "... אף תיכון תבל בל תימוט", למרות שהקב"ה מנהיג את העולם בשתי הנהגות שהיו צריכות להיות סותרות זו לזו.

פסוק שלישי של מלכויות מהכתובים

[שכולל בתוכו לר' יוסי חמשה פסוקים של מלכות ולר' יהודה שלשה]

שאו שערים ראשיכם ... ה' עוזו וגבור ה' גבור מלחמה.

שאו שערים ראשיכם ... ה' צבא-ות הוא מלך הכבוד סלה.

(תהילים כ"ד)

עיינ אבני אליהו ושיח יצחק ועוד, שיש כאן שני שלבים בגילוי מלכותו בעולם. שלב ראשון שעבדיו רואים שהוא עוזו [אולי מלשון עוז התאזר כנ"ל פסוק שני] וגבור [אולי כמו גאות לבש, שהוא מתגבר על חוקי הטבע אשר חקק] ה' גבור מלחמה על ידי ההנהגות הללו הוא נלחם באויבים שקמים נגד עמו ונגד תורתו. [ועבדיו רואים את רוממתו ומקבלים את מלכותו מתוך הכרת כבודו, כמלך ולא כמושל שבפסוק ראשון].

על המצב הזה אומרים "הנשא" פתחי עולם. שאין זה מצב קבוע שנפתחים השערים אלא מצב התרוממות בזמנים מיוחדים.

אחר כך מגיע שלב שכל הבריאה מכירה שה' צבאו- ת הוא מלך הכבוד ואין צורך להלחם ולהתגבר עליהם. במצב זה אומרים "שאו" פתחי עולם שהשערים יהיו פתוחים תמיד ויבא מלך הכבוד "סלה" לתמיד.

לפי ר' יוסי גם המצב שמעורר השתאות "מי הוא זה מלך הכבוד" נחשב מלכות. כדאי לעיין איך פסוקים אלו קשורים למהלך כל המזמור [לה' הארץ.... מי יעלה... בהרבה קהילות אומרים מזמור זה ברבים בבית הכנסת ליל ר"ה]

פסוק ראשון של מלכויות מדברי הנביאים

כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו, ה' צבאו-ת, אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים
(ישעיה מ"ד ר')

העיקר הרביעי משלשה עשר עקרים שכתב הרמב"ם הוא "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא ראשון והוא אחרון". וזה כלשון הפסוק הזה.

ועיין בית אלקים למבי"ט פרק עשירי. שהביא פסוק זה ופירש, כי לא קדם לו ההעדר ולא יתאחר לו, כי הוא קדמון ונצחי. והראיה... מבלעדי אין אלהים. כי כולם בעלי תכלית זולתי. וכן יש בכוחי להכניע הטבע בזמן הצריך כי אין להם כח זולתי...אין מי שיהיה לו לו כח לעמוד על עמדו וקיומו זולתי.

ועיין ביאור הגר"א [חבקוק א' י"ב הובא במחזור הגר"א] ופירוש דובר שלום [שבאוצר התפילות] שנראה מדבריהם שהפסוק מלמדנו שהי"ת הוא שהיה מלפני בריאת העולם וכן יהיה לעתיד לבא, ולכן גם בזמן העולם הזה כל השרים והשלטונים שנבראו בעולם הכל הוא מיכולתו של ה' יתברך.

ובהמשך הפסוק כתוב ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם – את כל מה שהיה משומי עם עולם – כל בריות- ועד עתה. ואותיות אשר תבאנה יגידו למו – אשר יבא בזמן קרוב ואשר יבא בזמן רחוק. דהיינו אני הוא זה אשר עשיתי ויודע מה עשיתי ומה התכלית בכל זה, אל תפחדו ואל תרהו...

והנה ההקדמה לכל זה היא "כה אמר מלך ישראל וגואלו ה' צב'אות" ללמדנו שהי"ת מראש ועד סוף מנהיג את העולם ומולך עליו בתור "מלך ישראל וגואלו" ועל ידי זה הוא מראה לבריותיו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה.

ואנו מבקשים... כי המלכות שלך היא ככתוב בתורתך... ועל ידי עבדיך הנביאים...כה אמר... מלך ישראל וגואלו...מלך על כל העולם, ויתגלה לעין כל איך שאתה מלכת ומולך על כל העולם בתור מלך ישראל, וכל מה שהתגלגל בעולם היה בגדר ה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה.

פסוק שני של מלכויות מדברי הנביאים

ועלו מושיעים בהר ציון

(עובדיה א' כ"א)

פירש רד"ק המלך המשיח וחבריו שבעת הרועים ושמונת נסיכי אדם [כמו שכתוב בספר מיכה ה' ד', ובגמרא סוכה נ"ב] [יעלו] לקחת משפט ישראל מהם על כל אשר הרעו להם. ואז תהיה המלוכה לה' לבדו. ועיין רש"י לימדך שאין מלכותו שלמה עד שיפרע מעמלק.

מגדר קבלת המלוכה להכיר שכל מה שהיה לא היה בהפקרות ח"ו, אלא בהשפעת ובהנהגת המלך ב"ה, ובזה שיעשו להם משפט יתברר למפרע שמלכותו בכל משלה. כמו שאומרים בתפילת "מלוך".... ויאמר כל אשר נשמה באפו... ומלכותו בכל משלה.

פסוק שלישי של מלכויות מדברי הנביאים

והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד

(זכריה י"ד ט')

התרגום: ותתגלי מלכותא דה' על כל יתבי ארעא. בעידנא ההיא יפלחון קדם ה' כתף חד ארי שמיה יציב בעלמא.

דהיינו גם היום הוא מלך אבל מלכותו אינה נגלית לכל אבל כאשר יגיע היום [הנה יום בא לה', הפטרה של סוכות] יגלה ה' את מלכותו על כל יושבי הארץ.

ובגמרא פסחים דף נ'. כתוב, והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. אטו האידנא לאו אחד הוא, אמר רבי אחא בר חנינא לא כעולם הזה העולם הבא. העולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת. לעולם הבא כולו הטוב והמטיב. ושמו אחד, מאי אחד, אטו האידנא לאו שמו אחד הוא, אמר רב נחמן בר יצחק, לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה נכתב ביו"ד ה"י ונקרא באל"ף דל"ת אבל לעולם הבא כולו אחד, נקרא ביו"ד ה"י ונכתב ביו"ד ה"י. סבר רבא למדרשיה בפירקא [קרייה דיו"ד ה"י דארבע אותיות דרשיה וטעמיה התלויים בו] אמר לו ההוא סבא לעלם כתיב [לשון העלמה]

אפשר ללמוד מכאן שלעתיד לבא ינהיג ה"ת את העולם באופן שכעת הוא נעלם ממנו. ואנו מתפללים שיגלה מהרה כבוד מלכותו בעולמו.

פסוק עשירי ממלכויות - חותמים בתורה

שמע ישראל, ה' אלקינו ה' אחד

(דברים ו', ד')

פירש רש"י, ה' שהוא אלקינו עתה, ולא אלקי האומות, הוא עתיד להיות ה' אחד. שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה, לקרא כלם בשם ה'.

וזה מתאים מאוד למהלך הברכה שאנחנו מבקשים על גילוי מלכותו בעולם כמו שגלה לנו בפסוק זה שכך יהיה.

ובספרי פרשת ואתחנן [עמוד מ' טור ב' בחומש מלבי"ם] ה' אלקינו למה נאמר והלא כבר נאמר ה' אחד. ומה תלמוד לומר "אלקינו"? – עלינו הוחל שמו ביותר. כיוצא בדבר אתה אומר... דבר אחר, ה' אלקינו בעולם הזה, ה' אחד בעולם הבא. וכן הוא אומר (זכריה ח') והיה ה' למלך על כך הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

לפי הפירוש הראשון שבספרי גם עכשיו הוא אחד אלא שעלינו הוחל שמו ביותר שעל ידי ההנהגה שלו עמנו מראה את אלקותו ואת אחדותו. ולפי זה הבקשה על כן נקווה לך לראות גילוי מלכותך כפי שכתוב בתורתך שהוא האמת. ולפי הפירוש השני כפי שכתוב בתורתך שעתיד להיות. והכל בכלל.

ודברך אמת וקיים לעד

עיין ר"ן סוף ראש השנה, זה שדאומרים בתפילה "ודברך אמת וקיים לעד" פירושו למדנו מדברי אגדה. (פסיקתא רבתי פרשה מ' ד"ה בחודש) וכך היא, לעולם ה' דברך נצב בשמים. קיים דברך כשם שהתקנת עם אדם. כשם שדנת אותו ברחמים, כך אתה תרחם על הדורות הבאים אחריו לעולם. לא כך גזרת על אדם כי ביום אכלך ממנו מות תמות. אמר להם שמא פרשתי יום, שיש לי יום משלי... לפיכך אמר דוד רבון העולמים, אילמלא שדנת אדם הראשון בשעה שאכל מן האילן לא חיה אפילו שעה אחת, והתקנת עמו ברחמים, כך התקנת עמי [אולי עמו?] שאתה דן את בניו ברחמים.

יש לעיין מה כוונה כשם שהתקנת עם אדם הראשון. האם הכוונה שהי"ת הבטיח לו שכך ינהג עם בניו לדורותיהם. או הכוונה שמה שהושרש בתחילת העולם, הוא גילוי רצונו שכך ראוי לנהוג לתמיד.

עוד יש לפרש שכלולה בזה גם הבקשה על קיום הפסוקים שאמרנו לפניך מהתורה מהכתובים ומהנביאים. והרי דברך אמת וקיים לעד לכן מלוך על כל העולם... ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ.

זכרונות

פסוק ראשון מהתורה

ויזכור אלקים את נח

(בראשית פרשת נח ח' א')

פירש רש"י זה השם מידת הדין הוא, ונהפך לרחמים על ידי תפילת הצדיקים. ובהמשך, ויעבר אלקים רוח על הארץ וישוכו המים. פירש רש"י, רוח תנחומין והנחה עברה לפניו, על עסקי הארץ. וישוכו המים כמו "כשך חמת המלך אחשוורוש" לשון הנחת חימה.

בראש השנה אנחנו זקוקים מאוד למהלך הזה. וכמו שלומדים מהפסוק "עלה אלקים בתרועה, ה' בקול שופר". בראש השנה הי"ת יושב על כסא דין, ועל ידי השופר נהפך למידת הרחמים. ומתאים שמזכירים פסוק זה בראש השנה לעורר את ההנהגה שעל ידי התפילות יעבור הי"ת מכסא דין לרחמים.

במיוחד זה נחוץ כאשר העולם מתקלקל והולך והקב"ה גוזר עליו גזרות קשות כדי לתקן את הקלקולים שבו, כמו שהיה בדור המבול, שבכל זאת יתעוררו רחמיו על בריותיו, ויזכרו לפניו במידת רחמים, כפי שהיה אצל נח.

הרמב"ן כתב, הזכירה בנח מפני שהיה צדיק תמים וכת לו ברית להצילו. מבואר בדברי הרמב"ן שאף על פי שהיו סיבות טובות להציל את נח, היה צריך שיבא זכרונו לפני הי"ת, והסיבות הטובות, של צדקותו והברית שכרת לו הי"ת, יועילו שהי"ת יעביר כעת רוח על פני המים וכו'. כי יתכן שיש לאדם סיבה טובה לזכות לטוב ולא יהיה זכאי שזה ייזכר לפני ה' ויועיל לו דווקא כעת, או דווקא באופן זה.

יתכן שבזה משלים פירוש רש"י את פירש הרמב"ן. דהיינו שעל ידי תפילתן של צדיקים נזכר נח לפני הי"ת, שהוא צדיק והי"ת כרת לו ברית, ואז העביר רוח על הארץ וישוכו המים. מהלך כזה רואים גם בפסוקים הנוספים שמזכירים בברכה זו..

ואת כל החיה – כתב הרמב"ן, הזכירה שאמר בחיה ובבהמה אינה בזכות, שאין בבעלי נפש זכות או חובה זולתי באדם לבדו. אבל הזכירה בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר והיה העולם. והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו, ורצה בקיום העולם במינים אשר ברא בו. והנה ראה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה. עיין שם.

יתכן שעל ידי קריאת פסוק זה, באים לעורר זכות לפניו יתברך, שגם כאשר העולם התרחק מאוד מתכליתו, בכל זאת רצון הי"ת לקיים את העולם ולהשאיר מה שנחוץ לקיומו. ויש בזה הרבה דרגות של רחמים.

ורש"י פירש, מה זכר להם לבהמות, זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן, ושלא שמשו בתיבה. יתכן לומר, שאף על פי שאין לבהמות ולחיות, בחירה וזכות וחובה, בכל זאת כאשר על ידי השפעת מעשי הרשעים הם משחיתים את דרכם, אינם מתאימים להיות ההמשך לקיום העולם. וכאשר על ידי נח הצדיק והשפעתו הטובה, גם הם מתנהגים באופן נעלה בתיבה, הם כן ראויים להיות המשך קיום הבריאה.

ובזה יש לשים לב, שגם מי שמעורר רחמים על עצמו שאם אינו ראוי לזכות מצד עצמו, תהיה לו זכות לכל הפחות מצד שהוא נחוץ לטובת הצדיקים, [אולי זה כלול "בדינא רפיא" של יום ב' דר"ה עיין מכתב מאליהו] עליו להתאמץ לנקות את עצמו מקלקולים, כדי להיות ראוי לכל הפחות לזה. כי גם כשבא להיות צוותא וסיוע לצדיקים, צריך להיות ראוי לכך. כמו שרק החיות שלא השחיתו דרכם ולא שמשו בתיבה, הן אלו שהיו ראויות להיות לצוותא ולסיוע לנח ובניו היוצאים מהתיבה.

בפתיחה לברכת זכרונות תקנו לשבח את הי"ת שזוכר את העבר את ההווה ואת העתיד, בעליונים ובתחתונים [עיין מאמר החכמה] ואחרי כל ההקדמות אומרים, וגם את נח באהבה זכרת וכו' שהי"ת זכר לו את הענינים שמעוררים אהבתו. רש"י כתב תפילת הצדיקים, הרמב"ן כתב שהיה צדיק תמים וזכר לו ברית. אולי הצטרף לזה גם מה שכתוב בפסוקים הקודמים (בראשית ז' כ"ג) "וישאר אך נח" ופירש רש"י בשם מדרש אגדה, גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות. ויש אומרים שאחר מזונות לארי והכישו. בכל זה יש זכרון של העבר - כמו שכתב הרמב"ן שזכר את דבר קדשו שאמר והיה העולם, והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו וכו'. וכן שזכר לנח את הברית שכרת עמו. וכן זכרון של ההווה - שהתקבלה לפניו תפילתו של נח, וכן מעשיו שטרם עם הבהמות והחיות, וסבל את משאם עד שהארי הכיש אותו. וכן הזכרון של העתיד - "להרבות זרעו כעפרות תבל וכו' " וזכר לבהמות והחיות שראויים לכך.

פסוק שני של זכרונות מהתורה

וישמע אלקים את נאקתם, ויזכור אלקים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב

(שמות ב' כ"ד)

לפני הפסוק הזה כתוב על קושי השעבוד שהיה לישראל במצרים, ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים, פירש רש"י נצטרע, והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם. ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה. אחרי זה כתוב הפסוק שמזכירים בתפילה, וישמע אלקים את נאקתם, ויזכור אלקים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב.

הרי לנו שאף על פי שכבר הייתה ברית כרותה עם האבות, היה צורך בנאקה גדולה כל כך, כדי שהברית תעלה ותזכר כעת לפני הי"ת, ושהי"ת יעשה מה שנחוץ להושיעם. כי באמת בגלות מצרים היו על ישראל טענות של "הללו עובדי זרה, והללו עובדי עבודה זרה", ככתוב בספר יחזקאל ט"ז וכו'. אבל על ידי הנאקה מחמת כובד השעבוד, זכר הי"ת את בריתו. ואת

זכות האבות והאמהות ושאר ענינים נשגבים שכלולים בזה.

ומיד אחר כך כתוב (שמות פרק ג') ומשה היה רועה... דהיינו שאחרי הזכרון עדין לא ראו את הישועה בגלוי, אבל הקב"ה התחיל להכין אותה והתגלה למשה בסנה. [עיין מאמר הגאולה].
יתכן שבזה באים לעורר רחמים גם על עצמנו שיראה בעוניינו [ודלות כוחנו לסבול] ויזכור גם לנו בריתו שכרת עם אבותינו. ויעורר מה שנחוץ לגואלנו וימלא כבודו את כל הארץ. אולי גם בזה יש לעורר על הזכרון שמשלב עבר הווה ועתיד

פסוק שלישי של זכרונות מהתורה

וזכרתי את בריתי יעקב, ואף את בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם אזכור, והארץ אזכור.
(ויקרא כ"ו מ"ב)

הפסוק הזה הוא בסוף התוכחה שבחומש ויקרא פרשת בחוקותי. אחרי שישראל יחטאו ויגלו, ויסבלו בגלות, הם יתוודו את עוונם ואת עוון אבותם, ולבבם הערל יכנע, ואז יתקיים הפסוק שאנחנו מזכירים: וזכרתי את בריתי יעקב וכו'.

גם כאן כתוב שבזכות הצרות ובזכות הוידוי יזכור לנו הקב"ה ברית אבות. עיין רמב"ן על החומש שהפסוקים לו הם על גלות בבל. ועל כל פנים לומדים מהם שזה רצון הי"ת לזכור את בריותיו לטובה, ובאים לעורר רחמים גם על עצנו ביום הזכרון הזה.

פסוק אחרון מהתורה בסוף הברכה

וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלקים אני ה' (ויקרא כ"ו מ"ה)

כתב בפרשת התוכחה שם, בהמשך לפסוק הקודם, שהקב"ה יזכור גם את הברית שכרת עם ישראל כשיצאו ממצרים. ולפני כן כתוב [פסוק מ"ד - שמזכירים אותו בסליחות] ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם כו' ופרשה הבריתא במסכת מגילה, "לא מאסתיים", בימי כשדים, שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה. "ולא געלתים", בימי יוונים, שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיהו כהן גדול. "לכלותם", בימי המן, שהעמדתי להם מרדכי ואסתר. "להפר בריתי אתם", בימי פרסים, שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות. "כי אני ה' אלקיהם", לעתיד לבא, שאין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהם. ואחר כך כתוב וזכרתי להם ברית ראשונים. כתב על כך הרמב"ן (פסוק מ"ה) – שאזכור להם כן בין בארץ בין בחוץ לארץ, בגלות הנרמזת כאן [גלות בבל] וכן בכל הדורות, וזה טעם לעיני הגוים, כי יעשה בהם בעבור שמו הגדול שלא יתחלל בגוים. ולא למענם, כי לא עשו תשובה ולא נתכפרו עוונותם. וכך אמרו רבותינו (תורת כהנים ח' י') לא מאסתיים בימי אספסינוס... כי אני ה' א' בימי גוג ומגוג.

היוצא מכל זה שיש כאן בקשה וריצוי שיזכור לנו בריתו גם בדור שלנו. ויביא אותנו לתכלית גילוי כבוד מלכותו בעולם, שיעד לעתיד לבא.

פסוק ראשון של זכרונות מהכתובים

זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה'
(תהילים קי"א ד')

עיין מצודות דוד – כמו שכתוב במן, קח צנצנת וגו' והנח לפני העדות למשמרת [והכוונה] למען יהיה לזכרון. חנון וכו' – כי הוא חנון ורחום, ולזה עשה זכרון על הניסים למען ייטיבו דרכם ויקבלו שכר. עיין שם. ולפי זה הזכרון הוא שלנו, והי"ת חנון ורחום נותן לנו לזכור טובותיו כדי שנזכה לפניו.

ורש"י פירש - קבע לישראל שבתות ומועדים ומצוות שנאמר בהם וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים לפי שהוא חנון ורחום על בניו וחפץ להצדיקם. ויש להסתפק האם הכוונה כדברי המצודות שעל ידי שישראל יזכרו נפלאות יציאת מצרים ייטיבו דרכיהם, או הכוונה שעל ידי שיקיימו מצוות אלו יעלה לפניו זכרון נפלאותיו שעשה לבניו ביציאת מצרים ויתגללו רחמיו עליהם ויקרב אותם עוד ועוד.

הרד"ק פירש [בפירושו השני] שהי"ת עושה נפלאות בכל דור והן מזכירות את הנפלאות שעשה להם ביציאת מצרים.

ועיין רמב"ן בפירוש על התורה פרשת כי תצא [דברים כ"ב ו'] בקטע במתחיל ולשון האגדה עצמו... ואפילו הזכר לנפלאותיו שעשה שצוה לעשות לזכר יציאת מצרים ומעשה בראשית אין התועלת לו, רק שנדע אנחנו האמת ונזכה בה עד שהיה ראויים להיות מגן עלינו...

ובמדרש תהילים [בקטע האחרון של מזמור ק"י, שהוא בעצם על פסוקים של קי"א] זכר עשה לנפלאותיו- כל מה שעושה הקב"ה לצדיקים בעולם אינו כלום, אלא זכר הוא עושה להם, אלא כשיעשה לעולם הבא צדקתו עומדת לעד.

ויתכן שהכל בכלל, שעל ידי שישראל זוכרים נפלאות שעשה להם ייטיבו דרכיהם, וזכרונם עולה יותר לטובה וכל זה יתגלה לעתיד לבא.

ומענין הברכה שתקנו חכמינו ז"ל נראה שעל ידי שהי"ת עשה זכר לנפלאותיו, הענינים מתעוררים ומתחזקים ומביאים לטובה האמיתית.

וכעין זה הפסוק הבא.

פסוק שני של זכרונות מהכתובים

טרף נתן ליראיו, יזכור לעולם בריתו.
(תהילים קיא ה')

דרשו חז"ל (ילקוט תהילים קיא ע"פ בראשית רבה מ') אמר ר' יהושע בן לוי טירוף נתן ליראיו בעולם הזה, והי' רעב בארץ וירד אברם מצרימה, אבל לעתיד לבא יזכור לעולם בריתו.

המפרשים במקום פירשו על הטובות, רש"י פירש - טרף מזון, ובמצודות פירש - טרף, זה

המן שכלכל בו אנשי דור המדבר. יזכור לעולם בריתו – כי זכר לעולם הברית אשר כרת את אברהם להביאם לארץ. ולזה, אף כי מרו בו, לא חסרו דבר.

ברד"ק פירש – טרף, ממון מצרים, [נתן ליראיו], יזכור בזמן רב בריתו שכרת עם אברהם אבינו בברית בין הבתרים. וזה המשך למה שכתב בפסוק הקודם שבכל דור ודור עושה זכר לנפלאותיו הראשונים שעשה עמהם במצרים.

פסוק שלישי של זכרונות מהכתובים

ויזכור להם בריתו, וינחם כרב חסדיו.

(תהילים ק"ו מ"ה)

במזמור ק"ו מתאר דוד המלך את קורות עם ישראל, ומפסוקים ל"ד ל"ה מספר שישראל חטאו... ויחר אף ה' בעמו... וירא בצר להם בשמעו את רינתם, ויזכור להם בריתו וינחם כרוב חסדיו.

ודשו חז"ל, (שוחר טוב, וילקוט שמעוני ס"ס תתס"ה) אמר ר' אלעזר, אין ישראל נגאלים אלא מתוך חמשה דברים. מתוך צרה, ומתוך תפילה, ומתוך זכות אבות, ומתוך תשובה, ומתוך הקץ. מתוך צרה – שנאמר וירא בצר להם, מתוך תפילה – בשמעו את רינתם. ומתוך זכות אבות – שנאמר ויזכור להם בריתו. מתוך תשובה – שנאמר וינחם כרוב חסדיו [צ"ע איך לומדים מזה על תשובה. ואולי הוא יתברך מתנחם על הרעה, כאשר הם מתנחמים על מעשיהם] מתוך הקץ שנאמר הושיענו אלקי ישענו. [המשך הפסוקים שם הושיענו ה' אלקינו, וקבצנו מן הגויים, להודות לשם קדשך להשתבח בתהילתך. ברוך ה' א' ישראל מן העולם ועד העולם. ואולי הכוונה שהגיע הזמן שיגלה כבוד ה' ויגיע העולם ליעודו].

כשאנחנו מזכירים פסוק זה, ורוצים לעורר חמשת דברי זכות שדרשו בו חז"ל, זה מקום לעורר את הכוונה לענינים האלה. ואולי בעיקר את מה שדרשו מהפסוק שמזכירים בפירוש. ויזכור להם בריתו – מתוך זכות אבות. וינחם כרוב חסדיו, מתוך תשובה.

פסוק ראשון של זכרונות מדברי הנביאים

"הלוך וקראת באוני ירושלים לאמור : כה אמר ה', זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה.

(ירמיה ב' ב')

לכאורה ישראל הלכו במדבר אחרי הי"ת מפני שהאמינו שיהיה להם על ידי זה טוב, אך לשון הפסוק היא זכרתי לך "חסד נעורייך", כביכול חסד שעשית עמי בנעורייך. מכאן נראה שבהליכה למדבר היה כלול מאמץ כדי שרצון הי"ת יתקיים.. עיין מסילת ישרים בביאור מידת החסידות.

ואולי למדנו מכאן על דרכי הרחמים של הי"ת שמתחס גם לדברים שישראל עושים מתוך אמונה שיהיה להם טוב בשמעם בקול ה', כאילו היה זה חסד שישראל עושים עמו.

ובמצודות פירש, זכרתי לך חסד שעשיתי עמך בימי נעורייך, בעת בחרתי אותך לי לעם, כי מצאת חן בעיני. אהבת כלולותיך- האהבה שהייתה לי עליך בעת היית ככלה בזמן חופתך, וזה במעמד הר סיני לקבל את התורה. לכתך- ר"ל זכור לפני האמנה שהאמנת בי שהלכת אחרי במדבר.... דהיינו ש"לכתך אחרי" אינו ביאור לחסד נעורייך, אלא דבר שלישי. והקב"ה זכר להם 1. חסד נעורייך, 2. אהבת כלולותיך, 3. לכתך אחרי.

הדבר הראשון שכתוב כאן, "חסד נעורייך" הוא כדרך שכבר ראינו בכמה פסוקים שהוא יתברך זוכר את החסד שעשה לנו, כי בזה היה גילוי רצונו וזו סיבה שינהג כך גם הלאה. והוסיף שבחר אותנו כי מצאנו חן בעיניו.

בתומר דבורה סוף פרק א' באר את מידת הרחמים "מימי קדם" וכתב, כשתמה זכות... והרי הם מצד עצמם אינם הגונים, כתיב "זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך" ממש זוכר הקב"ה ימים קדמונים, אהבה שהיה מקדם, ומרחם על ישראל. ובזה יזכור להם כל המצוות שעשו מיום שנולדו, וכל הטובות וכל מדות טובות שהקב"ה מנהיג בהם עולמו... עיין שם. אולי אפשר לדייק מדבריו שכלל את שני החלקים. גם את כל המצוות שעשו מיום שנולדו, וגם את כל הטובות והמידות הטובות שהקב"ה מנהיג בהם את עולמו. אולי זה כעין מה שכתב המצודות.

פסוק שני של זכרונות מדברי הנביאים

וזכרתי אני, את בריתי אותך בימי נעורייך, והקימותי לך ברית עולם.
(יחזקאל ט"ז ס')

בפרק ט"ז יש תיאור ארוך ומזעזע על חסדי הי"ת עם עם ישראל, ואיך הם בגדו בו אחרי רוב טובותיו. הפסוק שמזכירים בתפילה הוא פסוק ס', ששים פסוקים כתובים לפניו.

הנביא מתאר בהם, איך תינוקת נולדה, והוריה השליכו אותה על פני השדה כשהיא מלוכלכת ומוזנחת. ואיך עבר שם בעל חסד ואסף אותה וטיפל בה. [פסוק שמזכירים בהגדה כי הכוונה לגלות מצרים] ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך.... רבבה כצמח השדה נתתיך... ואעבור עליך והנה עתך עת דודים ואפרוש כנפי עליך ואכסה ערותך ואבא בברית אתך ותיפי במאוד מאוד ותצלחי למלוכה... לכן הנני מקבץ את כל מאהביך... ושרפו בתיך...

ואחרי כל זאת הבטיח הי"ת וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעורייך והקימותי לך ברית עולם.

בספר תומר דבורה יש י"ג מידות והאחרונה מימי קדם [עיין מש"כ בפסוק הקודם]. מהפסוק הזה תוספת התעוררות במדה הקדשה הזו. ובהקדמה שם כתוב שכאשר האדם מתנהג במידה מהמדות, זה מעורר את המדה בעולם.

פסוק שלישי של זכרונות מדברי הנביאים

הבן יקיר לי אפרים, אם ילד שעשועים, כי מידי דברי בו זכור אזכרנו עוד, על כן המו מעי לו, רחם ארחמנו נאם ה'.

(ירמיה ל"א יט')

ה' שבמלה "הבן" אינה ה' הידיעה, אלא ה' השאלה והתמיהה, ולכן אין אחריה דגש כמו אחרי ה' הידיעה, אלא הב' רפה.

הענין מבואר על פי הפסוקים הקודמים. (מפסוק י"ז) שמוע שמעתי אפרים מתנווד, יסרתי ואוסר כעגל לא לומד. השיבני אליך ואשובה כי אתה ה' אלקי. כי אחרי שובי נחמתי, ואחרי הוודעי ספקתי על ירך, בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי. על זה משיב הי"ת בלשון תמיהה, [לשון רד"ק] מה זה שני זוכר אותו תמיד כאילו הוא בן יקיר לי שלא חטא לי מעולם, אם ילד שעשועים – כאב שמשותעשע עם בנו החביב לו. כי מידי דברי בו – בכל עת שאדבר בו, אזכרנו עוד באהבתי הקדומה לו. על כן – שאזכרנו עוד באהבתי הקדומה, המו מעי לו בראוטי אותו בגלות. רחם ארחמנו – ואוציאנו מהגלות.

במפרשים ובמדרשים נאמרו הרבה דברים סביב הפסוקים הללו. אולי יש ללקוט מהם כדלהלן.

אפרים מתנווד, יסרתי ואוסר כעגל לא לומד. [עיין מלבי"ם] שור שמלומד לחרוש, כאשר נוטה מעט מהתלם, מכה אותו אדוניו מכה קלה, והוא מיד מבין מה רוצה ממנו, וחוזר לדרך הישרה. אבל עגל שעדין לא לומד, מקבל מכה ומרגיש שרוצים מנו משהו ואינו יודע מה והוא מתנווד ומקבל עוד ועוד מכות. פונה אפרים להי"ת ומבקש אחרי שאני כזה חלוש ושפל, הראני אתה, הי"ת, מה אעשה – השיבני אליך ואשובה כי אתה ה' אלקי. ובזה מוצא חן בעיני ה' והוא יתברך מרחם עליו כעל בן יקיר.

אולי יש לדייק כך מתרגום יונתן בן עוזיאל, שמיע וגלי קדמי בית ישראל דבכך ומתאנחין על דאטלטלו. אמרין, איתיתא עלן יסורין ולא אלפינא, כעגל לא מליף ניר. כדו אתיבנא לפולחנך ונתיב ארי את ה' אלקנא. דהיינו שאפרים מתלונן שעדין הוא כעגל לא לומד, ומבקש מהי"ת, ארי כד אנחנא תייבין לאורייתא מתנחם עלנא. וכדו דאתגלי לנא, טפחנא על ירכנא, בהיתנא ואף אתכנענא ארי קבילנא חסודי חובנא דמלקדמין. דהיינו שמבקשים ששיבנו לעבודתו. ומוסיף שיודע שאחרי שישב לדרך התורה, יתנחם ויבוש ויכלם על מעשיו הראשונים [וזה כעין דברי רבינו יונה דלהלן].

רבותינו הראשונים לא פירשו כך. אלא הרד"ק פירש כעגל לא לומד, שלא למדו אותו למשון בעול, ולא למד עד שמכים אותו ומרגילים אותו, כך אני סבלתי יסוריך ולמדתי לשוב אליך והנני שב אליך. השיבני – כלומר קבלני בתשובה. דהיינו שבתחילה הייתי כעגל לא לומד, אבל כעת למדתי ואני שב ומבקש שתקבל אותי.

ועיין שערי תשובה לרבינו יונה, שער א' י"א – והיה כי יבואו יסורים ומכאובים על הרשע אשר תמיד כל זממיו להתהלך באשמיו, יוסר בתחילה, וישוב מחשבתו הרעה אשר חשב. ויכרית מעבדיו מידי. כן המתיצב על דרך לא טובה, יקח המוסר תחילה, לעזוב דרכי מות ללכת דרך

ישר כמו שנאמר שמוע שמעתי... יסרתני ואוסר כעגל לא לומד. ועוד נאמר אחריו, כי אחרי שובי נחמתי רוצה לומר כי אחרי אשר יסרתני ואוסר ושבתי מדרכי הרעה, נחמתי אחר כן ואתחרט על מה שעבר מדברי עונותי. עיין שם. נראה מדבריו שיסרתני ואוסר הכונה שתקנתי את דרכי ועתה מבקש שיקבל אותו.

[וגם המלבי"ם פירש את המשך הפסוקים אחרת עיין שם]

לא תקנו להזכיר את הפסוקים הקודמים, אלא את הפסוק הבן יקיר וכו' ומ"מ זה מביא להתעורר בבקשת רחמי אבינו שבשמים.

ואולי [על פי תרגום יונתן] זה מקום להתחזק בהרגשה שאחרי שאין אתנו יודע עד מה, נתחזק מאוד בעסק התורה וזה יביא אותנו לדעת את הדרך הטובה ולבוש ולהכלם ממה שקלקלנו.

כי מידי דברי בו – תרגם יונתן בן עוזיאל, ארי בזמן דמשוי פתגמי אוריתי על לביה למעבדהון מדכר דכירנא לאוטבא ליה... דהיינו "דברי בו" הכוונה שדברי נמצאים בתוכו – על לבו. וזה אולי מתאים לאופן שתרגם את בקשת אפרים השבני אליך... כי אחרי שובי.

ועיין רש"י שהביא דברי מדרש ויקרא רבה, די דבורי שנתתי בו, שלמדתי תורת, לרחם עליו.

ועיין פירוש אור תורה על ספר מעלות התורה אות ט' שכאשר האדם עוסק בתורה בעולם הזה אז כיביכול הקב"ה למעלה גם כן עוסק בזה. כמו שאמרו בפרק קמא דגיטין דף ו' במאי עסיק קודשא בריך הוא... אביתר בני כך אומר. הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים, בעת שהאדם משתעשע בתורתו יתברך, ובפרט תינוקות של בית רבן, כי אז מידי דברי בו, שהוא יתברך כביכול מדבר בפיו התורה שעוסק בה, על ידי זה זכור אזכרנו עוד. על כן המו מעי לו – כי עיקר הרחמים במעים... עיין שם באריכות ומתיקות.

בשנת תשע"ז יצא לאור ספר הרופא לשבורי לב שהביאו בו את דבריו של הגאון רבי הלל זקס זצ"ל, ובתחילת פרשת ויחי כתוב שם, שענין משיח בן יוסף נרמז הרבה בדברי הנביאים, ומביא בן היתר את הפסוק הזה.

ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור

עקדת יצחק היתה מעלה גדולה של אבותינו שמסרו נפשם ואהבתם ורחמיהם על קדושת שמו יתברך. אבל כשהי"ת זוכר אותה, זה יכול להחשב כלפינו באופנים שונים. יכולה להיות בחינה של טענה עלינו, שיבא אתנו ח"ו לדין האם אנחנו מתאימים לאבותינו הקדשים, האם גם אנחנו מוכנים למסור משהו מרצונותינו למען שמו יתברך. לעומת זאת יתכן שיזכרו לנו ברית אבותינו וזכותם ברחמים. ולכן אנחנו מבקשים ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור.

שופרות

כתב שיח יצחק [ד"ה אתה נגלית] ענין השופרות הוא התגלות כבוד ה'. ומצאנוהו בג' אופנים [ראש תוך וסוף] האחד, התגלות כבוד ה' יתברך בעת מתן תורה. ומזה הם פסוקי שופרות שבתורה.

והשני הוא שעל ידי בני אדם, שעל ידי מעשיהם מתגלה כבוד ה'. ומזה הם פסוקי שופרות שבתהלים.

והשלישי הוא התגלות כבוד ה' בגאולה האחרונה, ומזה הם פסוקי שופרות מהנביאים. שלשת הפסוקים מהתורה, הם על השופר שהיה במעמד הר סיני

פסוק ראשון של שופרות מן התורה

ויהי ביום השלישי בהיות הבקר, ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאוד, ויחרד כל העם אשר במחנה.
(שמות י"ט ט"ז)

בפרשת ואתחנן (דברים ד' - ט' י') כתוב, "רק השמר לך... יום עמדת לפני ה' א' בחורב... אשר ילמדון ליראה אותי". והרמב"ן בפרשת ואתחנן י"ט י"ג על הפסוק במשך היובל המה יעלו בהר, כתב... ואמרו שזה הקול הוא פחד יצחק, ולכן אמר ויחרד כל העם אשר במחנה, ולא השיגו דבור בגבורה הזאת זולתי קול (דברים ד' י"ב).

יש בפסוק זה סתרי תורה, אבל גם כפשוטו אפשר להבין, שכאשר ה' יתברך מתגלה בעולמו, זה מעמד נורא ונפלא, הוא למעלה מהשגת בני אדם ומזעזע אותם. יתכן שזה מעיקר העניין של גילוי כבודו, כמו שכתוב "אשר ילמדון ליראה אותי".

האבן עזרא כתב [בפרשת יתרו]... חזק מאוד - יותר מכל קול השופר ששמעו. ויחרד כל העם אשר במחנה בעבור קול השופר. עיין שם.

והנה המעמד הנפלא הזה הגיע אחרי הכנה גדולה, ואחרי שצפו לו ובקשו אותו, ואמרו (רש"י יתרו י"ט ט') רצוננו לראות את מלכנו, ואעפ"כ בשעת מעשה הוא היה מפחיד מאוד.

בתוך כל זה הראה להם הקב"ה את אהבתו. בפסוק ט"ז - ויהי ביום השלישי בהיות הבקר פירש רש"י מלמד שהקדים על ידם.... ובפסוק הבא (י"ט י"ז) הביא רש"י דברי חז"ל, לקראת האלקים, מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה.

מבואר שהקב"ה הראה להם, שהפחד אינו פחד של אויב המאיים אלא זה גילוי אהבה, [כמו בפסוק אהבת כלולותיך זה מעמד הר סיני] שמחמת הקרבה הגדולה לבורא עולם, המעמד

מלא פחד וחרדה. וזה מעצם התיקון של העולם שיתקרב לקדושת הי"ת.

אם כן, מבואר בפסוק הראשון שקול השופר הוא המעורר את החרדה הגדולה הזו, שיש בה יראה ואהבת ה', ואנו מזכירים פסוק זה כדי לעורר רחמיו שיקבל ברצון גם את קול השופר שלנו היום, ויעורר על ידו את גלוי כבודו בעולמו.

פסוק שני של שופרות מן התורה

ויהי קול השופר הולך וחזק מאוד, משה ידבר והאלקים יענו בקול.

(יתרו י"ט י"ט)

כבר בהיות הבקר היה קול השופר מחריד, ובכל זאת הוא הלך וחזק והקב"ה הכין אותם לזה שיוכלו לסבול. ועיין סוף דברי הרמב"ן... ויש מפרשים כי ישראל יראים מאוד מקול השופר, שהלך וחזק מאוד, ומשה היה אומר תחילה, כווננו דעתכם כי עתה תשמעו קול בענין כך, ומיד האלקים יענו אותו בקול.

זה דבר עקרי בהרבה דברים בעולם, שמה שלא אפשרי בבת אחת, יכול לצמוח ולהתקבל ולהתקיים, בכמה וכמה שלבים. והרבה מזה קשור להכנה ושימת הלב למה שכבר קרה וקורה. ואולי גם על זה אנו באים לבקש ולעורר רחמים, שיכין אותנו לקראת גלוי כבודו שנוכל לסבול אותו.

פסוק שלישי של שופרות מן התורה

וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר, ואת ההר עשן, וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק.

(יתרו כ' ט"ו)

בהמשך כתוב, ויאמרו אל משה, דבר אתה אתנו... ויאמר משה אל העם אל תראו, כי לעבור נסות אתכם בא האלקים... ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש...

רואים שהי"ת הראה והשמיע להם את קול השופר ועל ידי זה הכניס יראה בלבבם, והביא את התיקון והעלוי שהיה מתאים אז, וכך נשאר הדבר עד אשר יתוסף ויתחזק ויתעלה המצב בעולם הזה ויגיע לתכליתו לעת"ל.

ומ"מ כבר לא קורא להם הפסוק וכל העם רואים את הקולות ואת הברקים, אלא את הקולות ואת הלפידים. כי מה שנקבע ברעיונם ובלבם נשאר להאיר להם. כי אין אור הלפיד כאור הברק, אלא הוא אור שמאיר בקביעות. לא כברק שמבזיק לרגע. ולא זו בלבד אלא שדרשו מכאן חז"ל (מכילתא יתרו פרשה ט' ט"ו) וכל העם רואים את הקולות – רואין הנראה ושומעים הנשמע, דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר, רואין ושומעים הנראה והנשמע. [רש"י הביא רואין את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר] ואין דבר שלא יצא מפי הגבורה שלא נחצב

על הלוחות שנאמר קול ה' חוצב להבות אש. וכל העם רואים קולי קולות ולפידי לפידים. וכמה קולות היו וכמה לפידים היו, אלא שהיו משמיעים את האדם לפי כוחו, שנאמר קול ה' בכח. דבר אחר, להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו לפני הר סיני לקבל את התורה, היו שומעים את הדיבור ומפרשים אותו, שנאמר, יסובבנהו יבוננהו... מדברי המכילתא [שצריך ללמוד כל פרט שבהן באופן מיוחד] נראה שהשיגו באותו מעמד השגות מיוחדות, והן האירו להם כלפידים. ונשארו חקוקים בנפשותם.

בפסוקים אלו אנו מעוררים רחמים, שכמו שהיה רצוי לפניו אז, לקרב את תיקון העולם, על ידי קול שופר, כן יקבל ברחמים וברצון את קול השופר שלנו היום, לחזק את הענין. ולהביא את העולם לתכליתו. והדברים הגדולים שעשה עמנו אז, ורמוזים בשלשת הפסוקים שהזכרנו, יתקיימו ויתחדשו גם כהיום הזה.

פסוקים ראשון של שופרות מהכתובים

עלה אלקים בתרועה, ה' בקול שופר.

(תהילים מ"ז ו')

אמרו חז"ל (פסיקתא דרב כהנא – בחדש השביעי כ"ג, כ"ח) יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש פתח. "עלה אלקים בתרועה, ה' בקול שופר". בשעה שקדוש ברוך הוא עולה ויושב על כסא הדין, בדין הוא עולה. דכתיב עלה אלקים בתרועה. ובשעה שישראל נוטלין שופרות ותוקעין, הקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים, דכתיב ה' בקול שופר. ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם, והופך להם מידת הדין למידת הרחמים.

אין לנו שום מושג בעומק הדין של מעלה. בספר שימושה של תורה (עמוד י"ב) הביא מעשה שסיפר רבינו הגר"ז מבריסק לרב ש"ך זצ"ל, שמקובל בידו מאבותיו עד הגר"ח מוולוז'ין, רעייתו של הגר"א הייתה גבאית צדקה עם עוד אשה מנשות וילנא. הן היו מכתות רגליהן לאסוף צדקה למשפחות נצרכות. השתים היו ידידות נאמנות, והסכימו ביניהן בתקיעת כף, שמי מהן שתסתלק מן העולם לפני חברתה, תבא אל רעותה בחלום לספר לה מה נעשה בדינה. אותה חברה הלכה ראשונה לבית עולמה. כעבור זמן באה בחלום לרעייתו של הגאון, ואמרה לה. אין לי רשות לגלות לך מהנעשה בשמים [עיין פסחים נ"ד ע"ב, שעומק הדין הוא מהדברים שמכוסים מבני אדם, ואולי אין בני אדם מסוגלים לתפוס את עומק הענין] אך הואיל והבטחתי בתקיעת כף לבוא ולספר, הרשוני מן השמים לגלות לך דבר אחד. הזוכרת את שפעם אחת הלכנו שתינו לאסוף כסף לצרכי צדקה, ובדרכנו בקרנו אצל אשה פלונית ולא מצאנוה בביתה. המשכנו בדרכנו, ולאחר מכן ראינו אותה באה לקראתנו כשהיא פוסעת בצידו השני של הרחוב. אז הורית באצבע ואמרת שהנה היא לנגדנו. עברנו, לצידו השני של הרחוב והתרמנו אותה. ובכן דעי לך, שהכסף שקבלנו ממנה רשום על שם שתינו, וכן הדרך שהלכנו בה וכל פסיעה ופסיעה, אבל בנוסף לזאת רשומה בחלקך ולזכותך בלבד אותה הרמת יד והוראת אצבע בה הפנית את תשומת לבי לאותה אשה. דבר לא נאבד. הרב ש"ך זצ"ל הוסיף שראה מעשה זה כתוב גם בפנקס הקהל של וילנא. ברור שהדקדוק הזה הוא בין

ל טוב ובין למוטב.

עיין עוד דברים נוראים בענין הדין של ראש השנה בדרשת הגר"ח מולוזין על הפסוק "סמר מפחדך בשרי ממשפטיך יראתי".

לולי רחמי המרובים של הקב"ה לא הייתה לנו תקומה ח"ו. אבל על ידי זכות השופר הקב"ה יושב על כסא רחמים. והנה המדרש אומר "בשעה שישראל נוטלים שופרות" ותוקעים הקב"ה עומד מכסא דין. משמע שהעסק בשופר, מצטרף לתקיעה בו, לעורר רחמים. ואולי גם הזכרת הפסוקים האלה וגם העיון בהם כהכנה לתפילה, כלולים בזה.

עוד הוסיף המדרש "הופך להם מידת הדין למידת הרחמים". משמע שהדין עצמו הופך לרחמים. ועיין רמב"ן בפרשת אמור (כ"ג כ"ד) שבאר את הפסוק אשרי העם יודעי תרועה. וכי"ב כתב בדרשה לראש השנה על הפסוק זכרון תרועה (עמוד ר"ב בהוצאת רח"ד שוועל).

פסוק שני מהכתובים

בחצוצרות וקול שופר, הריעו לפני המלך ה'.

(תהילים צ"ח ו')

כתוב במשנה (ראש השנה פרק ג' דף כ"ו): שופר של ראש השנה של יעל פשוט, ופיו מצופה זהב. ושתי חצוצרות מן הצדדים. שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר. ובגמרא בדף כ"ז ע"א כתוב על כך, רב פפא בר שמואל סבר למיעבד עובדא [בחצוצרות ושופר] כמתניתין. אמר ליה רבא, לא אמרו אלא במקדש. תניא נמי הכי, במה דברים אמורים במקדש. אבל בגבולין, מקום שיש חצוצרות [כגון תעניות] אין שופר, ומקום שיש שופר [כגון ראש השנה ויובל] אין חצוצרות. וכן הנהיג [כמשנתנו שופר וחצוצרות] רבי חלפתא בציפורי, ורבי חנינא בן תרדיון בסכני. וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו, לא היו נוהגין כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית בלבד [בשערי מזרח בהר הבית, ויש אומרים בשערי מזרח בעזרת נשים]. אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי, מאי קראה, דכתיב "בחצוצרת וקול שופר, הריעו לפני המלך ה'". לפני המלך ה', הוא דבעינן חצוצרות וקול שופר, אבל בעלמא לא.

למדנו מפסוק זה שיש סוג מיוחד של תקיעה שנוהג בראש השנה בבית המקדש לפני המלך ה'. ועתה כשבעונותינו הרבים אין לנו מעלה זו אנו מקיימים "ונשלמה פרים שפתינו", ומזכירים את הפסוק הזה.

פסוק שלישי מהכתובים

"תקעו בחדש שופר, בכסה ליום חגנו, כי חק לישראל הוא, משפט לאלקי יעקב."

(מזמור פ"א ד' ה')

בסידור אשי ישראל (אבני אליהו מבאר אברהם תהילים פ"א ד') כתב בשם הגר"א, תקעו

בחדש שופר, כבר ידוע שמלת "חדש" איננה מורה על כל החדש, אלא על יום ראש חדש. כמו שכתוב "מחר חדש". וראש חדש אינו אלא יום אחד. ואמר תקעו בראשון. גם "תקעו בכסה" שהוא יום השני, שעדין הירח - שהוא רמז לכנסת ישראל - נכסה עם עב וענן, עוונותינו המבדילים. ומצד עונות כל השנה נעשה עב וענן שהם מכסים ותה ועושים לה מחיצה בפני השמש שלא תקבל אורה. ולכן בכסה כתיב בה"א לכנסת ישראל. ואמר "ליום חגנו", לפי שיום הראשון הוא חג ה' האמור בתורה, אמנם יום השני, הוא יום חגנו כאלו שאלנו ממנו יתברך שאל יחתוך גזר דיננו ביום הראשון משום דנפיש חרון אף, וימתין לנו עד יום השני. והקב"ה שומע אל עמו.

על דרך הפשט בארו המפרשים [רש"י, אבן עזרא, רד"ק] שהמלה "כסה" פירושה זמן קבוע או מועד ידוע, כמו שכתוב במשלי (פרק ז' פסוק כ"א) ליום הכסה יבא ביתו. דהיינו שיום ראש השנה הוא היום הקבוע להיות חגנו. אולי משום שזה היום שבו ברא ה"ת את אדם הראשון ויצא בדימוס וכמו שדרשו חז"ל על הפסוק לעולם ה' דברך נצב בשמים. וכן בטל השעבוד מאבותינו ביום ראש השנה.

כי חק לישראל הוא - חז"ל דרשו (ביצה דף ט"ז) חק לישנא דמזוני כמו שכתוב על הכמרים במצרים ואכלו את חוקם אשר נתן להם פרעה. זה היום שבו הי"ת קוב לכל אחד מברואיו את מזונו וצרכיו.

משפט לאלקי יעקב - עיין שיח יצחק בשם המגיד מדובנא - משל לעבד שהיה לשר כעס עליו, ובתוך כך בא העבד לבקש פרס אשר נקב לו, ותבער בו חמת אדוניו עד להשחית ואם לא היה בא לפניו בעת הזעם אולי היתה חמתו שוככת. וכך אנחנו ביום ראש השנה באים לקבל חק שנצרך לכל הברואים, והוא גם יום המשפט וזה סכנה גדולה, לכן תקעו בחדש שופר להחריד את הלב לעורר בתשובה.

הראשונים [רש"י רד"ק אבן עזרא וגם המלבי"ם הלך בדרך זו] פירשו כי חק לישראל, כי חוק הוא לישראל לתקוע בשופר באותו יום. כי אחרי כל הטעמים והענינים [ואולי לפנייהם] יש לזכור שאנחנו עבדי ה' ומקיימים חוקי

תרגום יונתן תרגם חוק - ארי קים גזר ישראל הוא. מלשון כריתת ברית עם ישראל. שהענין הזה מתחדש בראש השנה. ועל דרך זה אולי יש לפרש את המשך הפסוק משפט לאלקי יעקב - על דרך שפירש המלבי"ם שמצד שהוא אלקי יעקב ומשגיח עליהם הכין יום משפט... ומנהיג את העולם בתוך אלקי יעקב.

פסוק רביעי מהכתובים

הללו א-ל בקדשו..., בתקע שופר..., בצלצלי תרועה
(מזמור ק"ג)

כתוב במשנה ראש השנה דף ל"ב אין פוחתין מעשרה מלכויות מעשרה זכרונות ומעשרה שופרות. והגמרא בארה, הני עשרה לכויות כנגד מי, אמר רבי לוי כנגד עשרה הלולים שאמר

דוד בספר תהילים. הקשתה הגמרא, הילולים טובא הוי. ותירצה הנך דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר. פירש רש"י הנך דהללו א-ל בקדשו. לפי זה אפשר להבין שמזכירים באופן מיוחד פסוקים אלה בפסוקי שופרות.

בבאר אברהם למזמור ל"ג על הפסוק הודו לה' בכינור בנבל עשור זמרו לו כתב -...כי לכל כלי זמר מיוחד לו פעולה אחרת בפני עצמו. המלבי"ם על הפסוק הללוהו בתקע שופר כתב: שמורה החרדה שיפחדו מיראת ה' ורוממותו. צלצלי תרועה - שופר מראה על יראת הרוממות, ותרועה על יראת העונש. עיין שם.

בראש השנה ממליכים את ה"ת בעולמו

רבי סעדיה גאון כתב עשרה טעמים לתקיעת שופר, הענין הראשון מפני שהיום תחילת הבריאה שבו ברא הקב"ה את העולם ומלך עליו. וכן עושין המלכים בתחית מלכותם שתוקעין לפניהם בחצוצרות וקרנות להודיע ולהשמיע בכל מקום תחילת מלכותו. וכן אנו ממליכין עלינו את הבורא יתברך ביום זה. וכן אמר דוד בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'. רבי סעדיה פירש על דרך זו את הפסוק השני שמביאים מתהילים. אך גם הפסוקים האחרים שבתהילים מתפרשים על דרך זו.

הפסוק הראשון עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר. הוא במזמור מ"ז, שמתחיל "כל העמים תקע כף" פירש הרד"ק גם זה המזמור לימות המשיח אחרי מלחמת גוג ומגוג. אומרים ישראל כל העמים יתקע כף ושמחו עמנו, כי כבר ידעתם כי הוא אלקים והא המלך על כל הארץ.... עלה אלקים בתרועה יאמרו ישראל כשישירו לא-ל עלה אלקים בתרועה כלומר עתה נתעלה על הכל.

וכן פסוק שלישי "בכסה ליום חגנו" יש לפרש על דרך זו שזה החג שלנו שיש לנו זכות להכריז ולקבל מלכותו.

ומזמור הללו א-ל בקדשו כולו על דרך זו.

פסוקי שופרות מדברי הנביאים

כתוב במחזור כלבו (עמוד שט"ז בהוצאת אור הספר תש"מ) על הפיוט תעיר ותריע וזה לשונו, כדאיתא באגדה ג' שופרות עתיד הקב"ה לתקוע. שנאמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול, לקבץ את האובדים והנדחים. להפיל בסערת תימן שנאמר וה' אלקים בשופר יתקע. ולהחיות מתים שנאמר "שכני ארץ כתקע שופר תשמעו". ושלשת הפסוקים הם על גלוי כבוד ה"ת לעתיד לבא.

פסוק ראשון של שופרות מדברי הנביאים

כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו
(ישעיה י"ח ג')

כתב רבינו בחיי (כד הקמח ערך לולב עמוד רל"ב בהוצאת הרח"ד שעוול)...כענין שנאמר בתחיית המתים, כל יושבי תבל ושוכני ארץ, והוא כמו הקיצו רננו שוכני עפר. וכתב הרח"ד שעוול, לא ראיתי בין המפרשים שיהיה פסוק ז' מדבר בתחיית המתים. כי פשטות הכתוב מדבר בקבוץ גליות [עיין רש"י רד"ק שם] אלא כנראה שרבינו [בחיי] מפרשו ככה, החזרת ישראל לארצם יראו לא רק "יושבי תבל", היינו אנשי הדר ההא, אלא אף "שוכני ארץ", שיקומו אז לתחית המתים כי אף המתים בגלות ייצו ויראו הגאולה. ולהאמור לעיל גם ב"אגדה" שהביא מחזור כלבו כתוב כדברי רבינו בחיי.

על כל פנים זה מקום לעורר בלב את האמונה, ולבקש רחמים, שיגיע העולם ליעודו ויחיו המתים.

פסוק שני של שופרות מדברי הנביאים

והיה ביום ההוא, יתקע בשופר גדול, ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים, והשתחוז לה' בהר הקדש בירושלים
(ישעיה כ"ז י"ג)

המפרשים [רד"ק מצודות] פירשו שהוא משל לומר כלם יתקבצו כאילו תקעו בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם להתקבץ ולבא. [וכן את הפסוקים האחרים מהנביאים] ובכל זאת מזכירים זאת בתור פסוקים של שופר. ואולי קים להו לרבותינו שכך יהיה, ועכ"פ בשורשי הדברים יש שופר גדול שבו יתקע הי"ת ועל ידו יהיה גלוי כבודו בעולם בקבוץ גליות. ועיין מה שכתב במאמר החכמה על השופר הגדול, ובמה שהביא בביאורי החכמה מ"ד – מ"ו.

פסוק שלישי של שופרות מדברי הנביאים

וה' עליהם יראה, ויצא כברק חצו, וה' א' בשופר יתקע, והלך בסערות תימן. ה' צבא-ות יגן עליהם [ואכלו וכבשו אבני קלע, ושתו המו כמו יין, ומלאו כמזרק כזויות מזבח...]
(זכריה ט' י"ד ט"ו)

פירש מלבי"ם, גם מאמרים אלה מקבילים. שבמלחמת המכבים יתראה ה' עליהם להושיעם. וחצו יצא מן הקשת כברק – שהם ידרכו הקשת שממנו יצא חץ ה'... ובמלחמה האחרונה של גוג ומגוג, ה' אלקים בשופר יתקע לקבץ הנדחים מארבע כנפות הארץ, כמו שכתוב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול... והלך בסערות תימן – שנגד חיל גוג שיבא מארץ צפון יבא נגדם רוח סערה מן הדרום להומם ולאבדם. ה' צב-אות יגן עליהם- ולא יצטרכו למלחמה כלל, רק ואכלו וכבשו אבני קלע – במה שיאכלו יכבשו המלחמה ואבני קלע שיורו האויבים עליהם...

פסוק סיום של שופרות מהתורה

וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ותקעתם בחצצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם, והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם, אני ה' אלקיכם.
(במדבר בהעלותך י')

כתב הרא"ש (ראש השנה פרק ד' ג')...ויש מרננים על מה שאנו משלימים בשופרות בהאי קרא וביום שמחתכם ובמועדיכם... שכתוב בו "ותקעתם בחצצרות", ואין כתוב בו "שופר". וכתב ראבי"ה משום דאנו רגילין להוסיף [דמכתובים הזכיר ד' פסוקי דשופרות – קרבן נתנאל מ'] הרי הזכיר עשרה פסוקים, ואם השלים בנביא יצא. ואותו פסוק קבעוהו בתפילה שהוא דברי רצוי ורחמים. והרמב"ן ז"ל היה אומר "לא הביט און ביעקב [ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו]". אע"פ שכבר אמרו עם המלכויות, הא אמר ר' יוסי, אומרה עם המלכויות ואומרה עם השופרות. וסובר הרמב"ן שיכול לומר שניהם יחדיו, ולא שיכול לבחור לאמור פסוק זה או כן או כן. [עיין הערות הגרי"ש אלישיב עמוד רל"ג שעורר את הספק הזה. ואולי בזה חולק ר' יונה שהביא הרא"ש בהמשך] הר' יונה היה אומר "יום תרועה היה לכם" [אולי מפני שרצה להביא פסוק שעדין לא אמרו אותו. ואלי מפני שהתרועה שבו היא התרועה של ראש השנה. ואלו הפסוק תרועת מלך בו אינה על ראש השנה אלא על כלל הנהגת ה"ת עם עמו. אבל הגמרא הביאה שלפי ר' יוסי אומרה עם השופרות. ועיין תרגום יונתן "ויבבות מלכא משיחא מיבבא בינהון"]. והרא"ש כתב ואני אומר, שאין לשנות מטבע ברכות שנהגו בימות הראשונים. וכי היכי דתרועה בלא שופר מקרי שופר, הה"נ [הוא הדין נמי] תקיעה [בלא שופר נקראת שופר] ומשום דכתיב חצצרות בקרא לא גריעי.

אולי הרמב"ן ורבינו יונה סוברים שהתרועה של הפסוקים הנזכרים בגמרא היא מתיחסת לתרועה של ראש השנה אבל התקיעה שמפורש שהיא של חצצרות אינה שיכת לכאן. עוד יתכן שסוברים שהמצוה היא יום תרועה היה לכם, ולכן הפסוקים של תרועה נחשבים לשופרות. אבל התקיעה לפנייה ולאחריה באות לבסם את התרועה ויש לימוד שכך צריכה התרועה להעשות, אבל אין זה עצם המצוה ולכן אין הפסוק שמזכירים בותקיעה מהחשבון של פסוקי השופרות.

לדעת הרא"ש יתכן לומר שהראשונים בחרו להזכיר פסוק זה, מפני שיש בו ענינים אחדים

א. כתב הרא"ש בהמשך דבריו, וכן משמע בירושלמי בפרק בתרא דמכלתין [הקרבן נתנאל העיר שלא מצא שם] בעון קומי רבנן, מהו להזכיר של ראש חדש בראש השנה. אמר ר' יעקב בר אסא בשם ר' יוסי...כיון שאמר בסוף שופרות "וביום שמחתכם ובמועדיכם, ובראשי חדשיכם", יצא. עיין שם. על פי זה אולי יש לומר שהראשונים בחרו בפסוק זה, כדי להזכיר ראש חדש בתפילה.

ב. כתוב בדף ל"ב....מנין שאומרים מלכויות. תניא רבי אומר: אני ה' אלקיכם, ובחדש השביעי [ויקרא כ"ג כ"ב. בפרשת המועדות בפרשת אמור] רבי יוסי בר' יהודה אומר, אינו צריך, הרי הוא אומר (במדבר י') [וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ותקעתם בחצצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם] והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם. שאין תלמוד לומר "אני ה' אלקיכם" ומה תלמוד לומר "אני ה' אלקיכם", זה בנה אב שכל מקוום שנאמר בו זכרונות יהיו

מלכויות עמהן. ואם מכאן לומדים את הברכות, מובן שבחרו להזכיר את הפסוק הזה. ועיין ברש"י על החומש (במדבר י' י') אני ה' אלקיכם, מכאן למדנו מלכויות זכרונות ושופרות. שנאמר ותקעתם – הרי שופרות, לזכרון – הרי זכרונות, אני ה' אלקיכם – זה מלכויות.

עיין דעת תורה תקצ"ג ב' ד"ה ואם, שהביא דעת הפוסקים שסדר הברכות מעכב. והאדר"ת הקשה עליהם שבפסוק הנ"ל מלכויות כתוב בסוף. מהרש"ם השיב שבספרי כתוב שבכל זאת מלכויות צריך להיות בתחילה. [עיין כל זה בחשוקי חמד ראש השנה דף ל"ב].

והנה המשא ומתן שלהם הוא בהנחה שהלימוד הוא מפסוק זה. ועיין בגמרא שרבי אומר שלומדים מלכויות מפסוק אחר, ושם מלכויות הוא ראשון. ואולי מהרא"ש רואים שנקט עיקר רבי יוסי בר' יהודה. וכנ"ל.

לפני הפסוק הזה אומרים, והביאנו... ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותנו כמצוה עלינו בתורתך... העירו מפרשי התפילה שלא נזכר בפסוק קרבנות ואנו באים לבקש על התקיעה.

באוצר התפילות בפירוש עיון תפילה הביא, שבסידור משנת רפ"ה כתוב "ושם נעשה לפניך כמצוה עלינו" [ואין שם המילים את קרבנות חובותינו] עוד הביא שהאדר"ת הגיה בסידור שלו "את חובת קרבנותינו". עיין שם. ואולי יש להטעים גם את הנוסח שלנו, ולפרש שהכונה שבקשים שנעשה את קרבנות חובותינו "כמצוה עלינו", דהיינו שנתקע עליהם בחצוצרות כי כך אנו מצוים להקריב אותם. וצ"ע.

עיין שם [דובר שלום ועץ יוסף] שהביא מדברי הספרי, וביום שמחתכם אלו שבתות וכו' אולי כלול בזה שמבקשים שתראה לנו זכות השבתות והרגלים.

שומע קול תרועת עמו ישראל "ברחמים"

בברכת זכרונות הזכרנו רחמים לפני החתימה [לזרעו היום ברחמים תזכור] ובשופרות מזכירים רחמים בעצם החתימה. עיין רוח יעקב על ימים נוראים לאאמו"ר זצללה"ה, שיעור ו' אות י"א [עמוד מ"ד], שהתרועה היא מידת הדין והתקיעה בשופר הופכת את מידת הדין לרחמים ולכן מתאים להזכיר לשון זו בחתימת הברכה. ועיין שם מה שכתב עוד על זה.